České vysoké učení technické v Praze, fakulta architektury

Czech Technical University in Prague, Faculty of Architecture

Ing. Michael Rykl

GOTICKÉ CIHELNÉ DOMY čp. 150, 151 a 153/I v Karlově ulici na Starém Městě pražském

THE GOTHIC BRICK HOUSES AT NOS. 150, 151 & 153/I on Karlova Street in the Old Town, Prague

Summary

The results of a detailed structural-historical survey of three houses provide an example of survey posibilities of change Prague house in the 14th century.
1. The transformation of the Romanesque courtyard structure of the Old Town into Gothic terraced structure can be shown in the block in two distinct stages separated by a fire. In the second wave the plot was divided in 1352 (dendrochronology). There was created three houses: narrow, spatially economical but luxuriously appointed.
2. All three houses have a hallway layout with similar plans and elevations.
3. The type of heating used for the rooms indicates their using and usefulness through all year. The sitting room had a stove as most efficient heating method. The upper hall had a fireplace providing instant heat. The bower on the 2nd floor was heated only by flue gases from the stove directed through a ventilation shaft in the façade during the space under the floor.
4. The three houses were made with the greatest of economy on brick structure. For structural, decorative and technical elements were used two types: standard bricks and the same size with grooved corner. The enlightened use of bricks shows that builders were active in mid- 14th century Prague who aware of brick building method in Silesia, Poland, the Baltics, North Sea and in the Danube Area. The aesthetics of showned bricks used for the exteriors and interiors, were understood by the founder's generation only. The best interiors were subsequently plastered and covered by wall painting.
5. The three houses were built concurrently using "streamline system" identified through the stratigraphy in the construction joints. The breakneck speed with which the weakly interconnected load bearing walls were bricked up because of the setting of the ceilings and roof and the delayed bricking up of the other walls into prepared apertures or even just to meet, draws a picture of hectic and not solid building. Imagine a construction team which while trained and proficient in the possibilities of using brick´s skeletons was evidently rushed by different commissions.
CONCLUSION. The survey combinated with the archaeological investigation shown a surprising picture of the house group studied but has raised a number of more general questions: Is the "streamline build" more common in mid- 14th century Prague or is this an exceptional case? Could the building density be related to changes in land prices after Charles IV. became the Roman king in 1349? Where did the founders and experienced builders came from? Why were decorative bricks "in fashion" in Prague for a few decades only? Were buildings created on the basis of agreements with their future occupants or with a single entrepreneur who would build and sell or only to let luxurious houses on a "turnkey" basis? The source material remains silent; the answers may, though, be expected to come from other hitherto only superficially researched Prague medieval houses.

Shrnutí

Výsledky podrobného stavebně-historického výzkumu tří domů představují možnosti výzkumu proměny městského domu v Praze v polovině 14. století.
1. Proměnu románské dvorcové zástavby Starého Města na řadovou zástavbu gotickou dokládají ve sledovaném bloku dvě etapy oddělené požárem. Druhé dělení parcel nastalo k roku 1352 (dendrodatace): vznikly tři úzké, prostorově úsporné, ale svým vybavením velmi luxusní domy.
2. Všechny tři domy jsou síňové, s obdobným prostorovým uspořádáním.
3. Druh vytápění pro různé místnosti dokládá jejich způsob užívání a použitelnost v různých ročních obdobích. Výdřevou zateplená, celoročně obyvatelná světnice měla kamna jako nejúčinnější způsob ohřevu. Horní síň (sál) měla krb, pro okamžité sálavé teplo pro příležitostný pobyt. „Komnata“ ve 2. patře byla jen přihřívána spalinami od světnicových kamen, které odcházely do otvorů ve fasádě prostorem pod podlahou.
4. Skupina tří domů, kromě využití starších zbytků v přízemí, vzniká jako úsporná konstrukce z cihel. Pro prvky konstrukční, výzdobné i prvky ryze technické povahy byly používány dva druhy: obyčejné cihly a stejně velké cihly s vyžlabeným rohem. Poučené zacházení s cihlou ukazuje, že v pol. 14. století tu působili stavitelé znalí cihelného stavitelství ve Slezsku, Polsku, v zemích při Severním a Baltském moři, nebo v Podunají. Estetice pohledových cihel, použitých zvenčí i v interiéru, však zřejmě rozuměla jen generace zakladatelů. Významné interiéry byly záhy dodatečně omítnuty a opatřeny nástěnnými malbami.
5. Tři domy byly stavěny najednou „proudovou metodou“, kterou se podařilo odhalit podle stratigrafie v pracovních sparách ve zdivu. Překotné vyzdívání jednotlivých, chabě provázaných nosných zdí kvůli nasazení stropů a střechy, a opožděné vyzdívání ostatních stěn do připravených výstupků, či pouze na sraz, ukazuje na hektickou a nepříliš solidní výstavbu. Můžeme si představit stavební skupinu, sice poučenou a zběhlou v možnostech i uplatnění cihelných skeletů, ale přebíhající zřejmě mezi různými zakázkami.
ZÁVĚR. Stavebně-historický průzkum ve spolupráci s archeologickým výzkumem přináší plastický obraz podoby zkoumané skupiny domů, ale zároveň otevírá obecnější otázky: Je proudová výstavba v Praze v polovině 14. století obvyklejší nebo je příklad mimořádný? Souvisí zahuštění zástavby se změnou ceny pozemků po korunovaci Karla IV. v roce 1349 na římského krále? Odkud skutečně byli zakladatelé a stavitelé znalí cihelného stavitelství? Proč byla pohledová cihla v Praze „v módě“ jen na několik desetiletí? Jak vypadala organizace výstavby? Stavěli tu ve své režii vzájemně dohodnutí budoucí obyvatelé, nebo jeden stavební podnikatel, který vystavěl a prodával nebo jen pronajímal luxusní domy „na klíč“? Prozatím známé písemné prameny mlčí, odpovědi však čekají v dalších, prozatím jen zběžně probádaných pražských středověkých domech.

Klíčová slova: stavebně-historický průzkum, gotický městský dům, středověký městský dům středověké bydlení, Praha Staré Město ve 14. století, cihelná gotika, středověká výstavba, proudová výstavba ve středověku, vytápění ve středověku

Keywords: structural-historical survey, Gothic burgher's house, medieval burgher's house, medieval habitation, Prague - Old Town in the 14 th. century, Gothic bricks building, the medieval build, „streamline" system of medieval build, medieval heating

---

České vysoké učení technické v Praze
Název: GOTICKÉ CIHELNÉ DOMY čp. 150, 151 a 153/I v Karlově ulici na Starém Městě pražském
Autor: Ing. Michael Rykl
Počet stran: 40
Náklad:

© Michael Rykl, 2007
ISBN

OBSAH

1. ÚVOD.....6

2. PROBLÉMOVÉ OKRUHY VÝZKUMU.....7

2.1. Situace v domovním bloku a na parcele.....7

2.2. Prostorové uspořádání - disposice domů.....10

2.2.1. Metodický exkurs: Způsob práce na dokumentaci a výzkumu.....10

2.2.2. Disposice domů v polovině 14. století.....12

2.3. Specifický způsob vytápění v různých částech domu.....17

2.4. Konstrukce a estetika domů z režných cihel.....18

2.5. „Proudová výstavba“.....22

3. ZÁVĚR.....36

1. ÚVOD

Výsledky podrobného stavebně-historického výzkumu tří domů, prováděného v průběhu jejich přestavby v letech 2001-04, představují příklad proměny podoby městského domu v Praze v polovině 14. století. Ukazují také, jakou vypovídací schopnost může mít dům, jako hmotný pramen, k poznání kulturních dějin, pokud je řádně probádán metodami stavebně-historického průzkumu v součinnosti s dalšími obory.

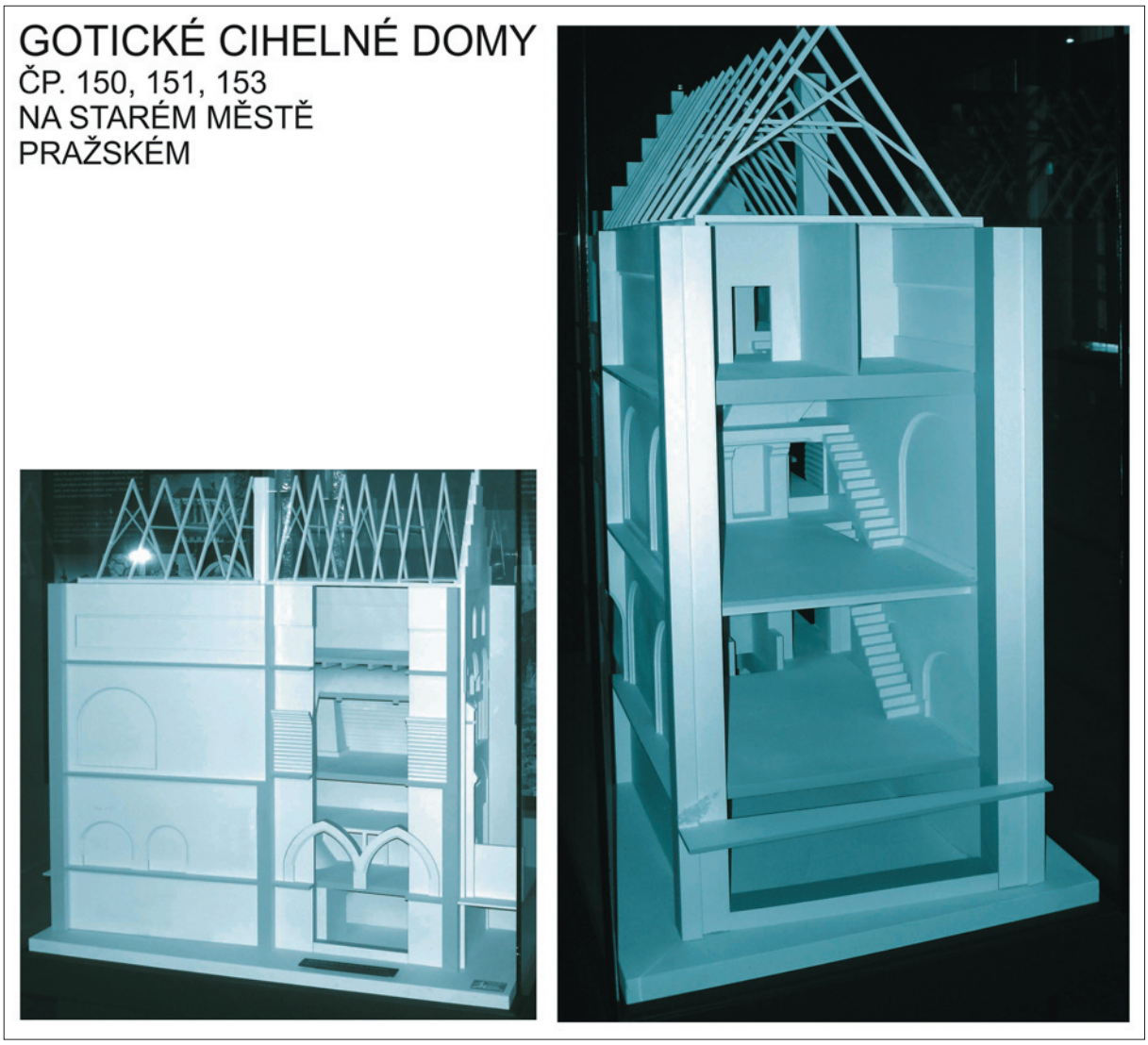

Obr. 1: Model domu čp. 151, vystavený od r. 2006 s doprovodným výkladem ve stálé exposici Prahy ve středověku v Muzeu hl. m. Prahy na Florenci. Libreto k modelu a text výkladu M. Rykl, výroba modelu P. Jedlička.

2. PROBLÉMOVÉ OKRUHY VÝZKUMU

Poznatky a jejich zobecnění můžeme shrnout do pěti problémových okruhů (kap. 2.1.-2.5.). Každý z nich by vydal na samostatnou studii. V této přednášce a brožuře se tedy soustředím na poslední dva z nich, tedy na specifika použití režných cihel a „proudovou výstavbu“ těchto tří domů najednou. U otatních témat se zastavím v nutné míře kvůli srozumitelnosti celku.

2.1. Situace v domovním bloku a na parcele

Sledované domy se nacházejí v Karlově ulici v domovním bloku, jemuž dominuje mohutný románský dům čp. 147 se svým gotickým rozšířením a pozdějšími dostavbami.

Setkáváme se tu s konkrétním případem obecnějšího jevu - proměnou románské dvorcové zástavby Starého Města (obr. 2, 3) na řadovou zástavbu gotickou. V námi sledovaném bloku to dokládají dvě rozpoznané etapy.

Někdy koncem 13. nebo v první čtvrtině 14. století (potvrzeno i vrstvami archeologickými) byla zřejmě oddělena část pozemku někdejšího románského dvorce západně od jeho zděného jádra (dnes čp. 147) a započalo se zde s výstavbou řadových domů na relativně širokých parcelách (viz též krok 01 a 1 na vizualizaci na obr. 22). Stavěny byly z opuky s doplňky z cihel. Tato zástavba zanikla požárem někdy ve 2. čtvrtině 14. století.

Dům v místě čp. 150 a 151 se začal opravovat ještě na široké parcele, ale oprava nebyla dokončena.

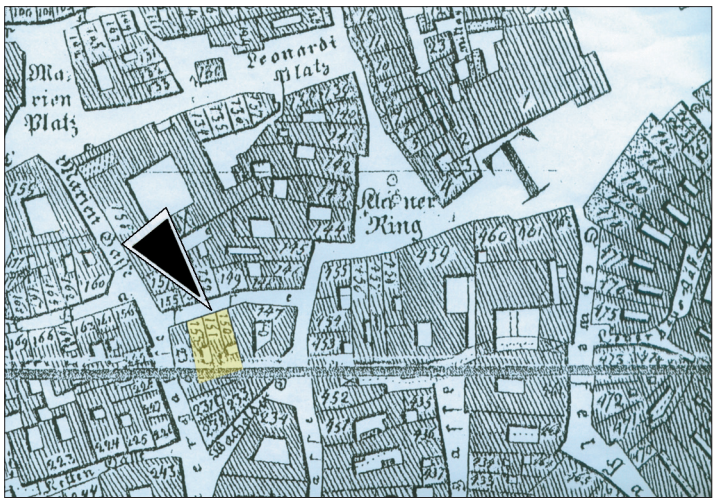

Obr. 2: Situace domů v Karlově ulici. Vlevo celková situace na Starém městě pražském. 1 - Sraroměstské náměstí, 2 - Karlův most, 3 - domovní blok se zkoumanými domy. Vpravo výřez z Jüttnerova plánu Prahy z r. 1815. Šipka označuje zkoumanou skupinu domů čp. 150, 151 a 153.

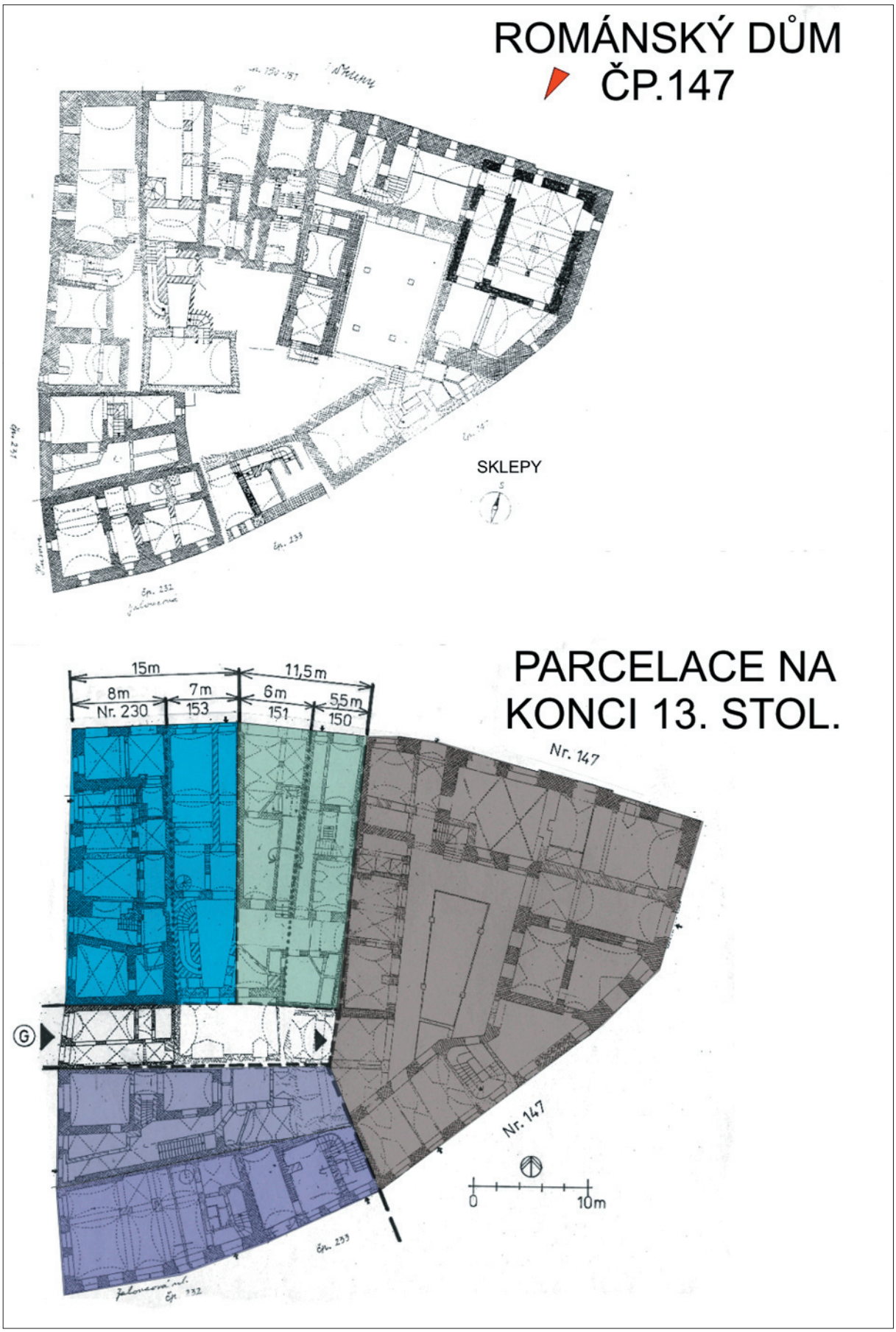

Obr. 3: Proměna parcelace ve 13 a 14. století v domovním bloku mezi Karlovou, Husovou a Jalovcovou ulicí. (Není-li uvedeno jinak , kresby a fotografie M. Rykl).

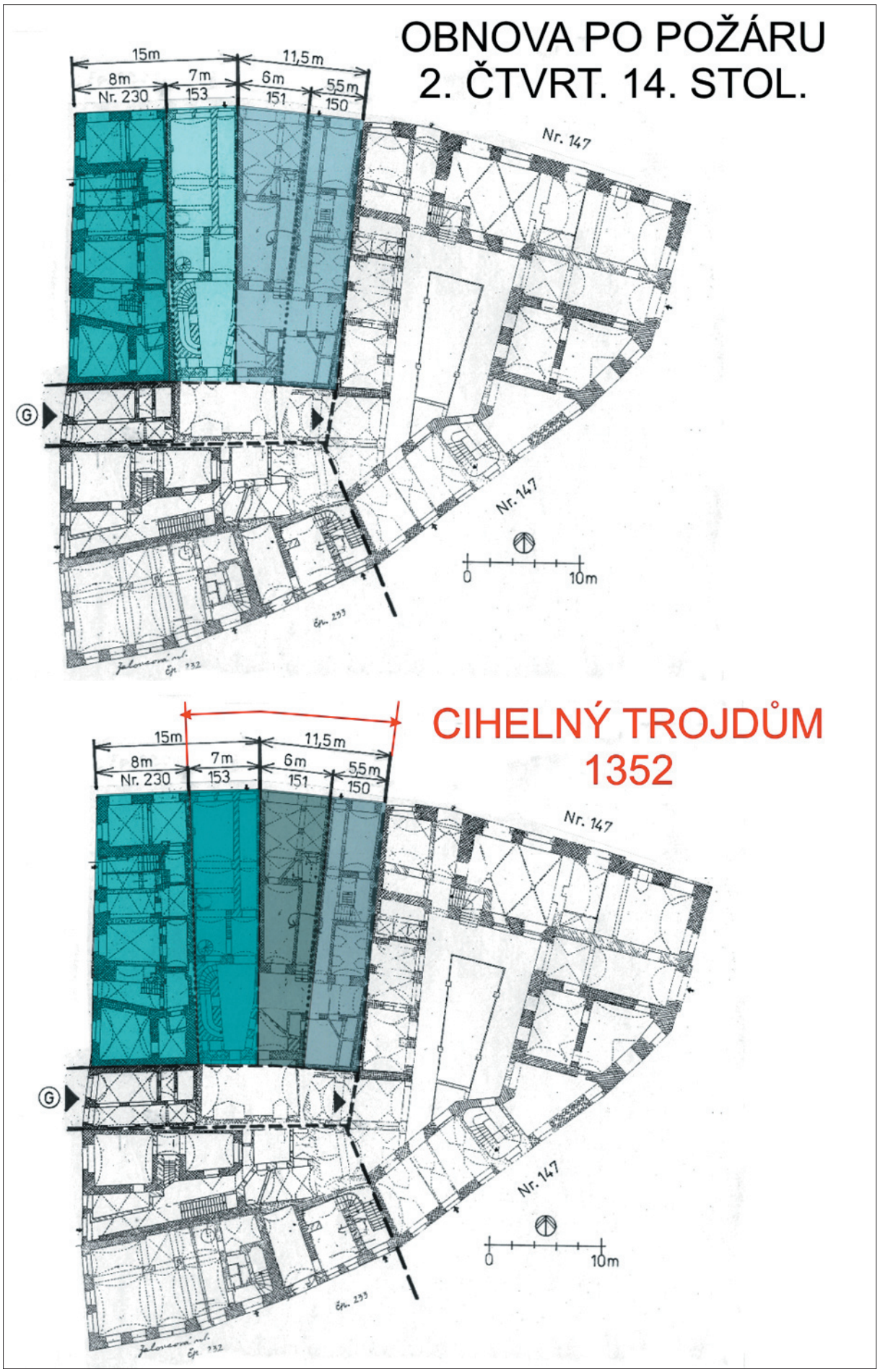
OBNOVA PO POŽÁRU
2. ČTVRT. 14. STOL.
15m
11,5m
8m
Nr. 230
7m
153
6m
151
5,5m
150
Nr. 147
Nr. 147
G
0
10m
CIHELNÝ TROJDŮM
1352
15m
11,5m
8m
Nr. 230
7m
153
6m
151
5,5m
150
Nr. 147
Nr. 147
G
0
10m

Druhá vlna dělení parcel nastala těsně po r. 1350: nedokončený dům byl rozdělen a vznikly nápadně úzké, prostorově velmi úsporné, ale přesto svým vybavením velmi luxusní domy. Podle letopočtu kácení zachovaného konstrukčního dřeva se tak stalo v r. 1352 nebo těsně poté.

2.2. Prostorové uspořádání - disposice domů

2.2.1. Metodický exkurs: Způsob práce na dokumentaci a výzkumu

Domy byly v době průzkumu ve takovém stavu, že všechny středověké konstrukce byly víceméně odhalené a přístupné, některé již i vážně poškozené.[1)]

Obr. 4: : Celkový pohled z Karlovy ulice na všechny tři zkoumané domy. Zleva: dům čp. 150, 151 a 153. Gotická struktura je zcela skryta za fasádami, upravenými či zcela přezděnými v 18. a 19. stol. Stav v r. 2006.

1) Stav domu byl výsledken začínající „rekonstrukce“, při níž byla odsraněna převážná většina mladších, než středověkých konstrukcí. Průzkum, který zde byl započat Dr. Vojtou na konci 70. let 20. století, přinesl povědomí o existenci výzmaných pozůstatků středověkých domů, ale nebyl dokončen. Nálezové situace zůstaly nezdokumentovány, nebyly ani vyhodnoceny. Následujících 20 let se nedělo nic, pak teprve následoval výzkum, jehož výsledky zde předvádím. K dějinám výzkumu viz podrobněji v příspěvku. M. Hauserová - M. Rykl, 2002 o.c.

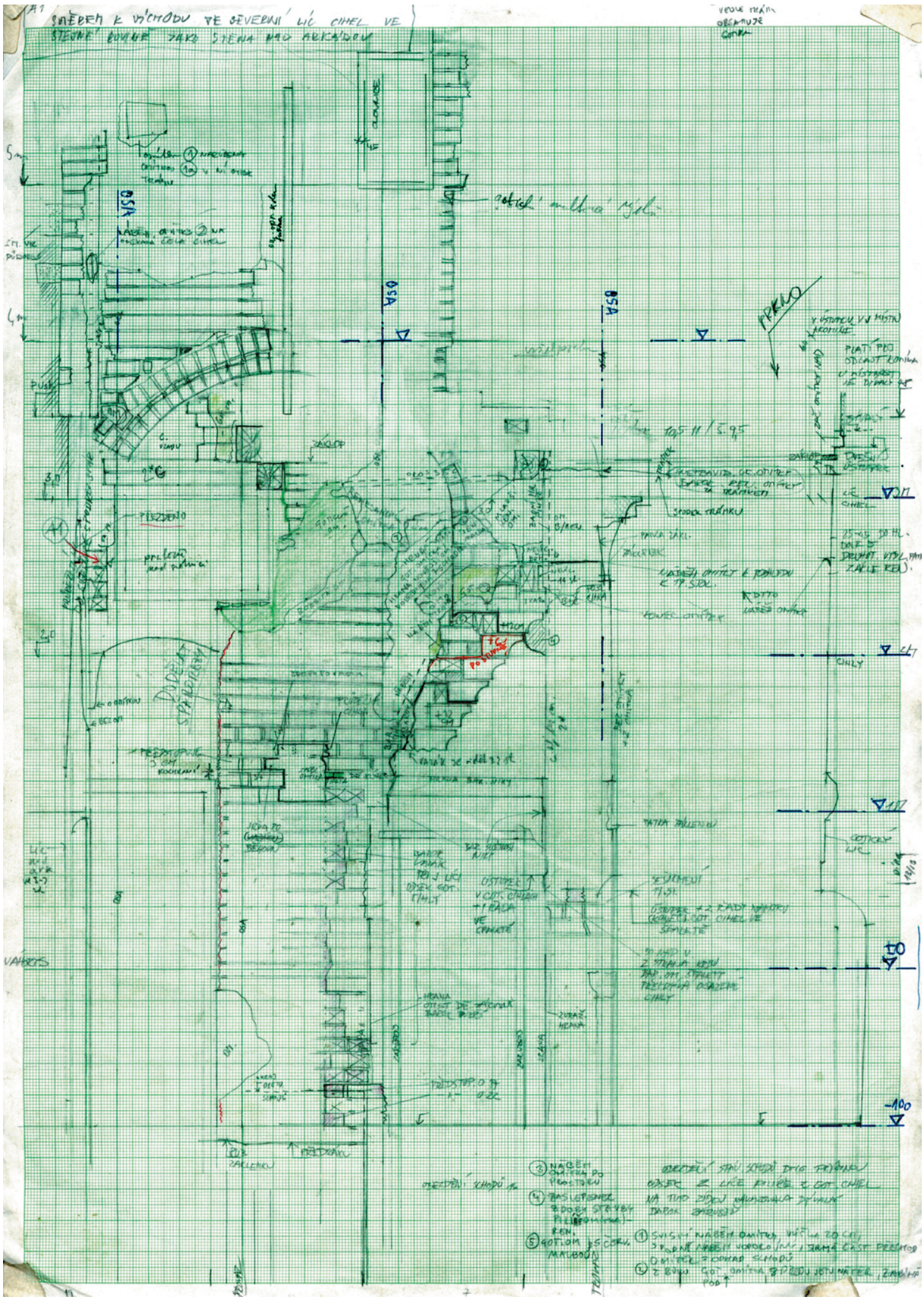

Obr. 5: Příklad způsobu dokumentace zásadních nálezových situací přímo v terénu. Spolupráce studenti FA ČVUT.

Práce si vyžádala nejprve podronou dokumentaci nálezových situací i celku. Vznikl záznam v základním měřítu 1:50, doplněný zásadními partiemi, vynášenými přímo na nístě na milimetrový papír v měřítku 1:20 (příklad viz obr. 5), případně větším. Torzovitý stav konstrukcí vyžadoval pečlivé zachycení podrobností, ze kterých se pak vyskládal souborný obraz, který zde předvádím.

Domy byly doslova nabité informacemi. Zásadním pravidlem, které bylo při diskusích při terénní spolupráci se studenty vždy uplatňováno, byl následující přístup k množství zdokumentovaných údajů:

Shromaždování a vyhodnocení podrobných poznatků nesmí být samoúčelné, vedlo by k atomizaci. Musí být vždy chápáno jako klíč k poznání věrohodnějšího celkového obrazu a směřovat k širšímu vřazení. Prakticky to znamenalo při diskusích, vedených přímo na místě, neustále mít na zřeteli, jaké důsledky má rozpoznaná skutečnost jak pro obraz podoby domu samého, tak pro jeho souvislosti v domovním bloku, či zda nepřestavuje nějaký závažný obecnější, nebo naopak speciální jev v měřítku středověkého města.

Zásadním obohacujícím přínosem byla také úzká souběžná spolupráce a diskuse se zpracoateli archeologického výzkumu. Výsledky byly i společně publikovány.

2.2.2. Disposice domů v polovině 14. století

Všechny tři domy můžeme označit jako síňové. Mají obdobné půdorysné i výškové uspořádání, pouze u krajního domu čp. 150 se objevuje navíc prostřední díl, ovlivněný zachovanými pozůstatky z doby před požárem. Rekonstrukci prostorového uspořádání k roku 1352 ukazují půdorysy a řez (obr. 6 a 17).

Suterény pocházejí, až na menší změny, ještě z předpožárové etapy domů a z nedokončené obnovy po požáru. Jejich podoba je tedy výsledkem složitějšího vývoje a není těžištěm této studie, zaměřené zejména na etapu k r. 1352.

V přízemí byla při ulici vstupní síň, pokračující úzkou chodbou na dvůr. Vedle chodby zaujala místo komora, bezpochyby skladovací, řešená, jako dvoupodlažní, aby se lépe využila výška podlaží.

V 1. patře je disposice nejčitelnější u prostředního domu čp. 151, na nějž se více zaměříme. U dalších dvou byla situace, podle zachovalých stop, obdobná.[2)]

Disposice 1. patra, obsahujícího hlavní obytné prostory, byla dvoudílná. Při ulici to byl prostor horní síně (mázhausu, sálu), obsahující schody z přízemí a přes galerii dále do 2. patra (obr. 7, 8). Jednoznačně ale šlo také o reprezentativní prostor, určený k pobytu, opatřený výstavným trámovým stropem s náročnou profilací. Sál byl temperovaný rozměrným krbem uprostřed jižní stěny.

2) Anomálie s vymezeným středním dílem schodiště je u východního donmu čp. 150 opět způsobena „propsáním“ prostorového uspořádání sklepa a přízemí předpožárového domu.

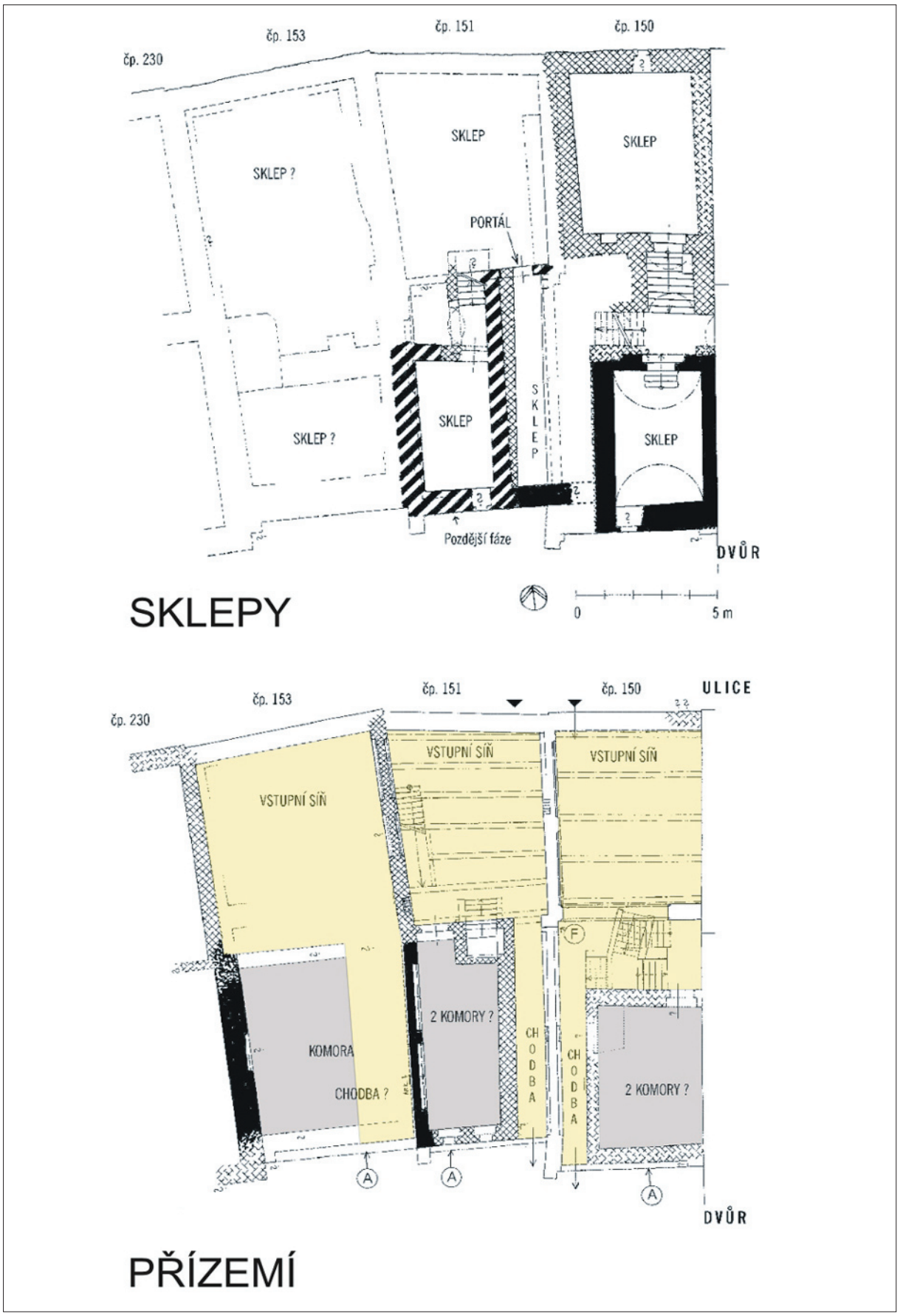

Obr. 6a: Rekonstrukce půdorysu domů po jednotlivých patrech, stav k roku 1352. Černě položené a silně šrafované zdivo - konec 13. - 1. polovina 14. století, křížkované zdivo - zdivo opravy po požáru - nedokončený dům, šedé zdivo - cihelný trojdům 1352.

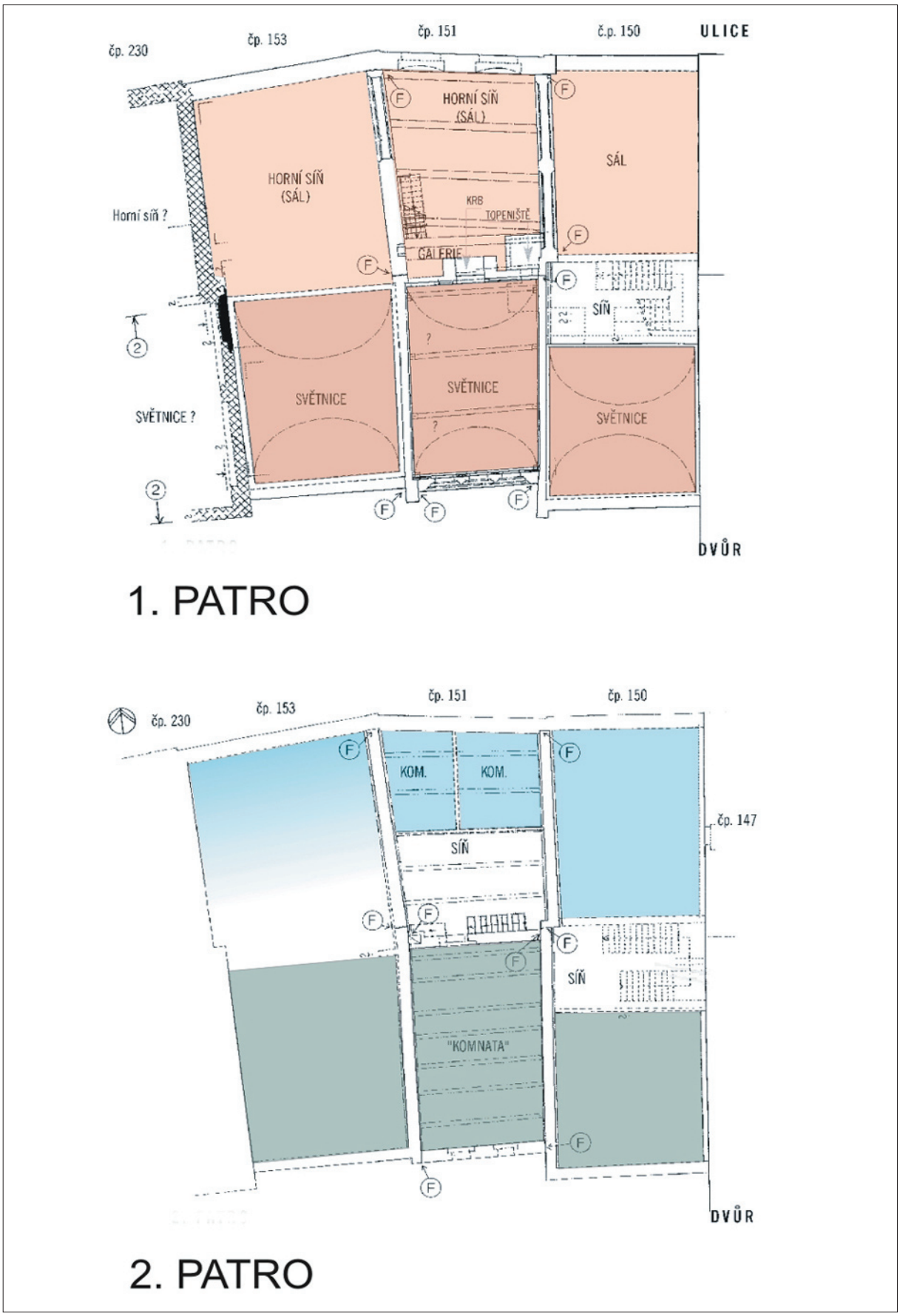

Obr. 6b: Rekonstrukce půdorysu domů po jednotlivých patrech, stav k roku 1352. Černě položené a silně šrafované zdivo - konec 13. - 1. polovina 14. století, křížkované zdivo - zdivo opravy po požáru - nedokončený dům, šedé zdivo - cihelný trojdům 1352.

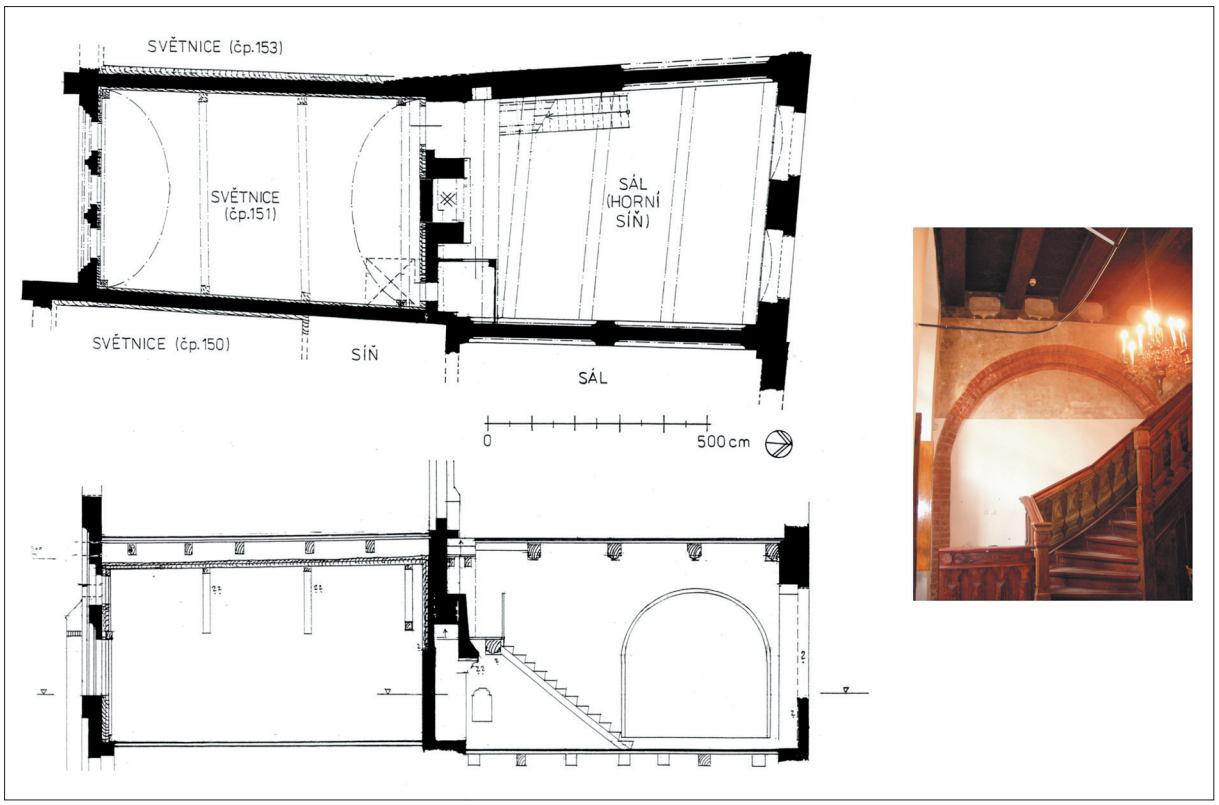

Obr. 7: Půdorys a podélný řez 1. patrem prostředního domu čp. 151. Rekonstruce stavu k roku 1352. Na fotografii pro srovnání vstupní síň domu v Kopernikově ulici 15 v Toruni.

Užití osově umístěného krbu nabádá k úvahám o původu stavebníků, resp. jejich kulturníjho okruhu, neboť ve středoevropské zvyklosti bylo užívat krby koutové (k tomu dále pak v závěru).

Druhý, dvorní, jižní díl disposice zaujala světnice - obytná místnost, pro udržení tepelné pohody opatřená výdřevou a dřevěnou klenbou, roubenou z půlkuláčů. Zachovala se v torze některých prvků, v otiscích na stěnách a čele, a v podobě nalezených zbytků hliněné vynazávky mezi kuláči.

Z obou světnic přilehlých domů čp. 150 a 153 se uchovaly nepatrné, ale přesto jednoznačné, doklady obdobného řešení, jak je zjevné i v řezu na obr. 17 a na vizualizaci.

Na obr. 9 je znázorněn rozdíl mezi charakterem horní síně (sálu) a světnice. Ze srovnání je patrné, do jaké míry jde o dva různé „světy“ - dvě různé místnosti, se zásadně odlišnými požadavky na tepelnou pohodu, proto i konstrukčně a architektonicky velmi odlišně upravené a bezpochyby i v průběhu ročních dob různě užívané.

Druhé patro obsahovalo na dvorní - jižní sraně obytnou místnost bez přímého vytápění. Patrně ji lze označit jako obytnou (asi spací) komoru, tedy komnatu.

V přední, uliční straně domu byl prostror rozčleněn dřevěnými příčkami na další komory. Zjevně postatná byla orientace obytné komnaty k jihu, výhled do ulice nebyl rozhodujícím kritériem.

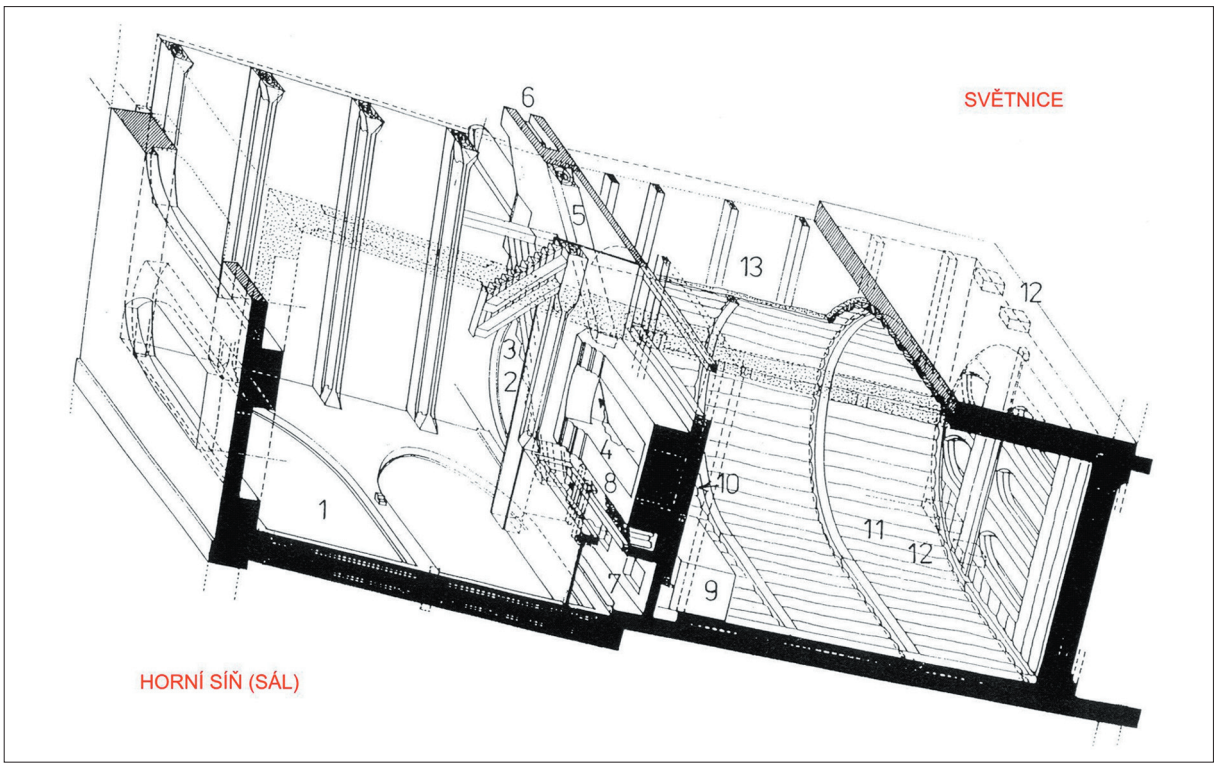

Obr. 8: Prostřední z trojice domů - čp.151, rekonstrukce 1. patra k roku 1352. Grafická spolupráce D. Dobeš. 1 - sál (horní síň), 2 – galerie, 3 - schody z galerie do 2. patra, 4 - krb (krbová římsa a záklenek pouze hypotetické), 5 - komínový sopouch odkouření krbu, vynášený svazkem trámů, 6 - zděný komín, pokračující dále do 2. patra, 7 - topeniště pro přikládání do kamen ve světnici, 8 - mezera mezi topeništěm a krbem, 9 - kamna blíže neznámého tvaru, 10 - vyhřívací zadní stěna krbu směrem do světnice (zde byla vynechána výdřeva a izolační hliněná vymazávka), 11 - světnice s roubenou klenbou z půlpovalů; mezilehlé ramenáty jsou pouze hypotetické, 12 - průměty kouřových otvorů do fasády, 13 - zbytkový prostor (mezi roubenou klenbou a stropem), kudy odcházel kouř z kamen do kouřových otvorů ve fasádě.

Obr. 9: Srovnání charakteru dvou různých obytných místností v 1. patře domů: vlevo část interiéru horní síně (mázhauzu, sálu) v čp. 151, vpravo charakter roubené světnice. Pro názornost, jak vypadá takový interiér v úplnosti, je uveden příklad z Českých Budějovic, Široká ulice čp. 401/37 z 15.století.

2.3. Specifický způsob vytápění v různých částech domu

Většina místností ve středověkém obytném domě se nevytápěla. Výdřevou zateplená, celoročně obyvatelná světnice, měla kamna jako nejúčinnější způsob ohřevu. Horní síň (sál) - byla opatřena krbem, který zajistil okamžité sálavé teplo pro příležitostný pobyt. „Komnata“ ve 2. patře měla pouze přihřívanou podlahu. Spaliny z topeniště od světnicových kamen byly totiž odváděny do větracích otvorů (řez a fasáda na obr. 10 a 17) ve dvorní fasádě zbytkovým prostorem mezi roubenou klenbou světnice a podlahou 2. patra. Šlo spíše o ovlažení, nežli o vytápění.

Druh použitého vytápění pro různé místnosti dokládá jejich způsob užívání a použitelnost v různých ročních obdobích.

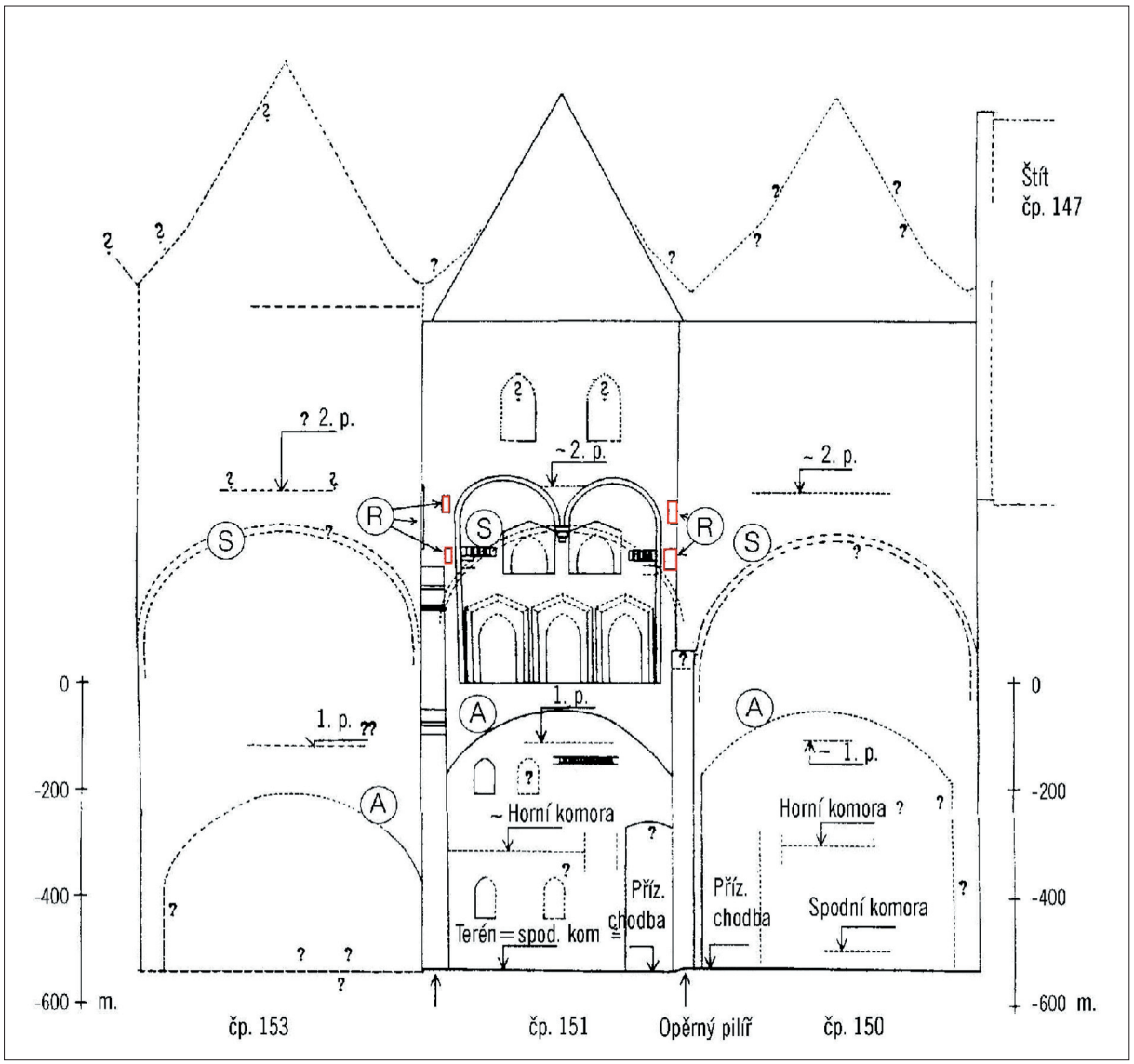

Obr. 10: Kresebná rekonstrukce dvorních průčelí tří sledovaných domů k r. 1352. A - vylehčovací arkáda, která umožnila zvětšení prostoru 1. patra, S - obrys světnic v 1. patře uvnitř domu, R - kouřové otvory do fasády, odvádějící spaliny z kamen, vytápějících světnice.

Obr. 11: Příklady „typové“ disposice cihelných domů z Lübecku. Vlevo opakovaná stejná disposice, vpravo symetrický dvojdům s průchodem do dalšího, dvorního domu. Řešení v Lübecku časté.

2.4. Konstrukce a estetika domů z režných cihel

Víme již, že všechny domy mají obdobné prostorové uspořádání. Z obrázků 11 - 13 je zjevné, že v oblastech s převažující cihelnou technologií výstavby je jev „typizované“ disposice obvyklejší, ať již v podobě opakované řadové zástavby, či jako symetrického dvojdomu.

Dalším průvodním jevem, či přímo výhodou cihelné technologie, je úsporné prolamování stěn, tzv. panelování, místy až „skeletovitost“, a s tím spojené vylehčovací oblouky (obr. 15), vše jak ve funkční, tak v dekorativní podobě.

Příznačné je, jak velmi se v námi sledovaných domech šetří prostorem. Pozoruhodný je například průřez zdí mezi domy čp. 150 a 151, po výšce s proměnnou sílou. Zeď se vždy rozřířila kvůli uložení sropů a úžlabí mezi střechami domů na sílu dvou cihel, ale mezi místnostmi sousedních domů se ztenčila až na jednu cihlu. Počítalo se tak, že roztlak roubených kleneb světnic se vzájemně vyruší, výdřevy budou spolupůsobit a společně zajišťovat prostrorovou stabilitu stěny.[3)]

Je tak zjevné, že kvůli úspoře místa je paradoxně nejslabší zeď dole (řez na obr. 17). Tato zeď dokládá velkou zkušenost stavitele, který domy budoval, neboť použití cihelného systému je tu zjevně dovedeno na pokraj konstrukčních možností.

Pro výstavbu v r. 1352 byly použity cihly pouze ve dvou provedeních: obyčejné cihly 13x27x8,5cm a stejně velké cihly s vyžlabeným rohem. Z běžných cihel i tvarovek byly vyzděny jak prvky konstrukční (vylehčující arkády), tak prv-

3) Takto skutečně konstrukce spolupůsobily až do přestavby kolem r. 1600 (dendrodatum dřevěných konstrukcí), kdy majitel domu čp. 150 nechal „nemoderní“ výdřevu vytrhat, což způsobilo, že stěna mezi oběma domy se vychýlila a vážně popraskala dvorní fasáda domu čp. 151.

Obr. 12, 13: Trojdům v Toruni, Mostowa ul. 4-8. Gotické domy mají obdobné disposiční řešení, které je čitelné i přes renesanční přestavby. V přízemí je zřetelný opakující se systém velkého okna síně a vedle vstupní šíje do sklepa (šipka).

Obr. 14: Praha, Karlova ul, prostřední dům čp. 151. Příklad členění cihelných zdí. Analyticky prezentované pozůstatky gotického dvorního průčelí. Stav na podzim r. 2002. Arkáda mezi přízemím a 1.patrem je staticky nosná (viz též obr. 10). Sdružená arkáda nad okny 1. patra je spíše dekorativní, než vylehčovací.

ky výzdobné (sdružené vpadlé pole na dvorní fasádě, profilovaná ostění oken - viz obr. 18), i prvky ryze technické povahy (sopouch komína ve zdi, provedený z vyžlabených cihel).

Významným zjištěním byla skutečnost, že v době vzniku byla povrchovou úpravou v interiéru i zvenčí režná cihla s podřezávanými spárami. Ovšem takový interiér, pokud je dosud známo, není domácí ve středoevropském kulturním okruhu, ale naopak v zemích tradičně „cihelných“, jak dokládá např. vyobrazení interiéru od Baltasara Boehma, činného v Polsku na přelomu středověku a novověku (obr. 19).

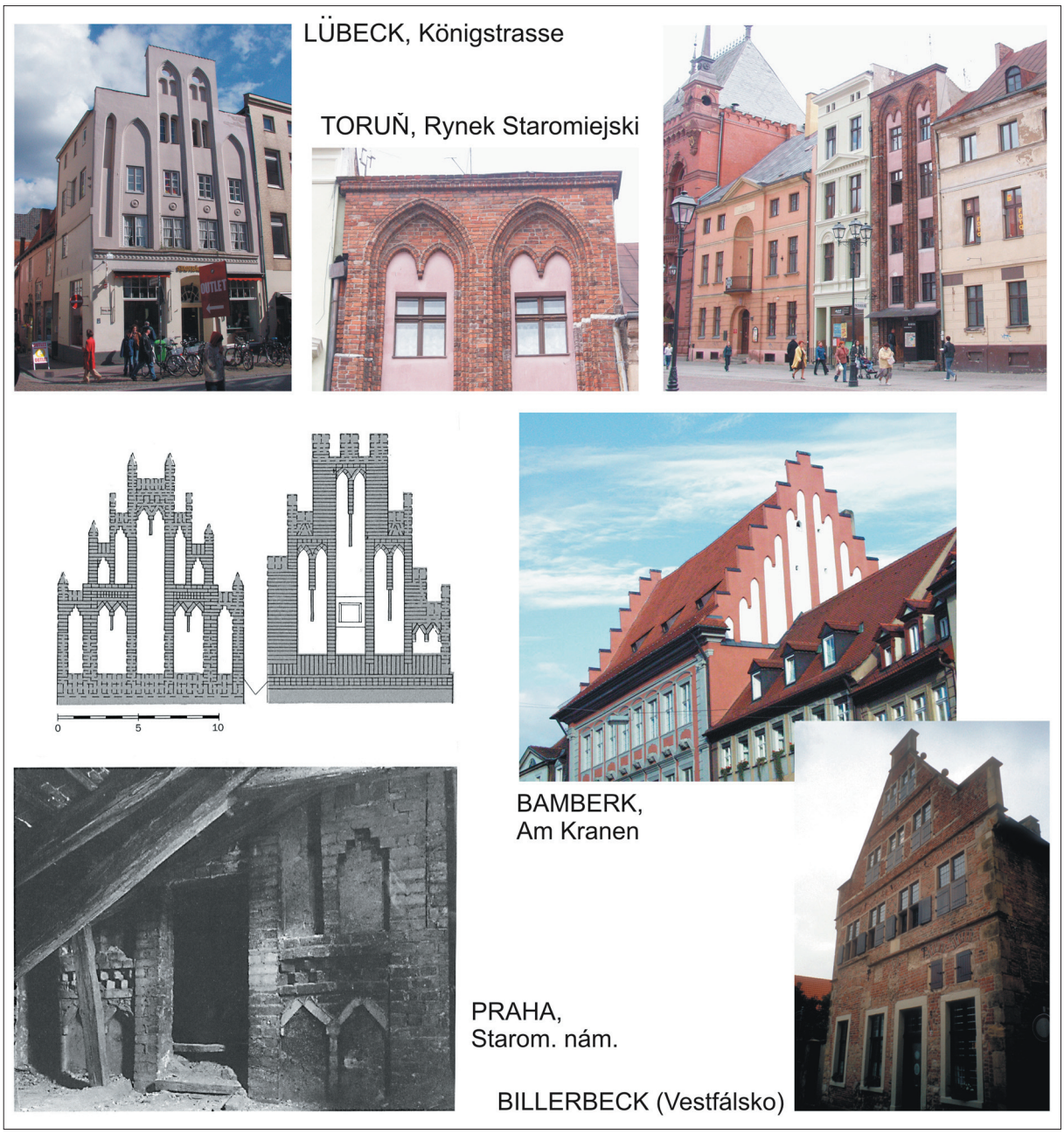

Obr. 15, 16: Příklady pročlenění cihelných stěn z důvodů statických a zároveň dekorativních. (Praha, čp 478, převzato dle Líbal - Muk, o.c.).

Estetice pohledových cihel, použitých zvenčí i v interiéru, však pravděpodobně rozuměla jen generace zakladatelů námi sledovaných domů. Interiéry významných místností - horní síně (sálu) v 1. patře a „komnaty“ ve 2. patře domu čp. 151 byly dodatečně omítnuty a ještě do vypuknutí husitských válek postupně opatřeny dokonce dvěma vrstvami nástěnných maleb.

Poučené zacházení s pohledovou režnou cihlou pro konstrukční i výzdobné prvky ukazuje, že v polovině 14. století v Praze působili stavitelé, znalí cihelného stavitelství ve Slezsku, Polsku, Pobaltí nebo v zemích při Severním moři

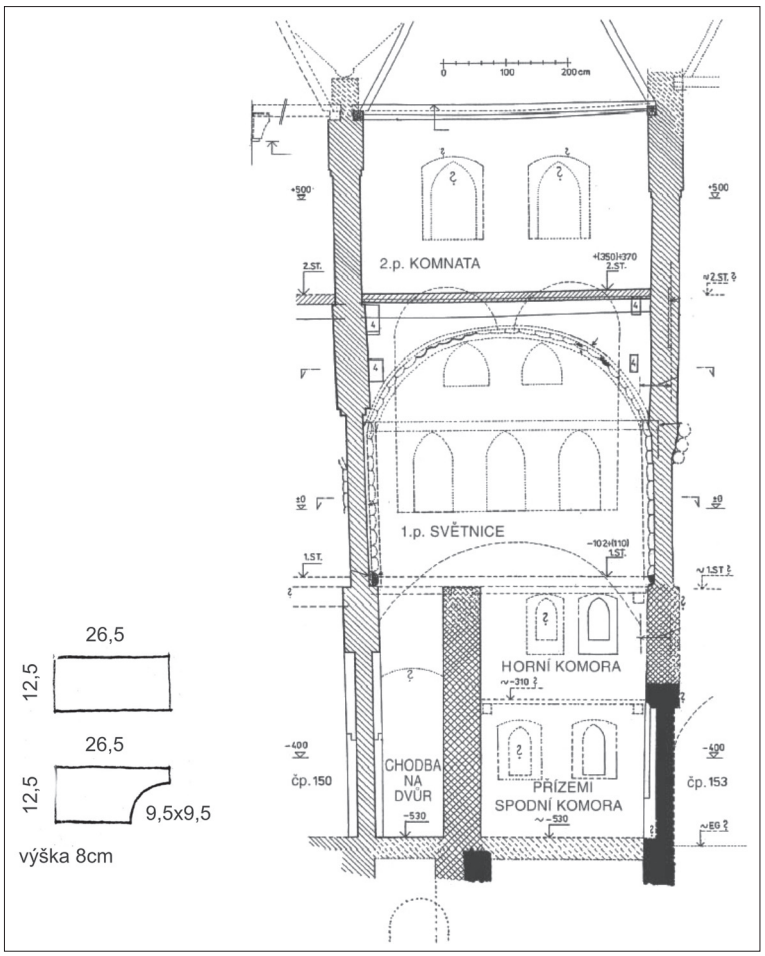

Obr. 17: Schéma gotických cihel a příčný řez postředním ze tří domů - čp. 151. V řezu je zřetelná roubená klenba světnice a maximálně odlehčené zdi k sousedním domům s proměnným průřezem. Vlevo čp. 150, vpravo čp. 153. Černě položené zdivo - konec 13. - 1. polovina14. století, křížkované zdivo - zdivo opravy po požáru - nedokončený dům, šrafované zdivo - cihelný trojdům 1352.

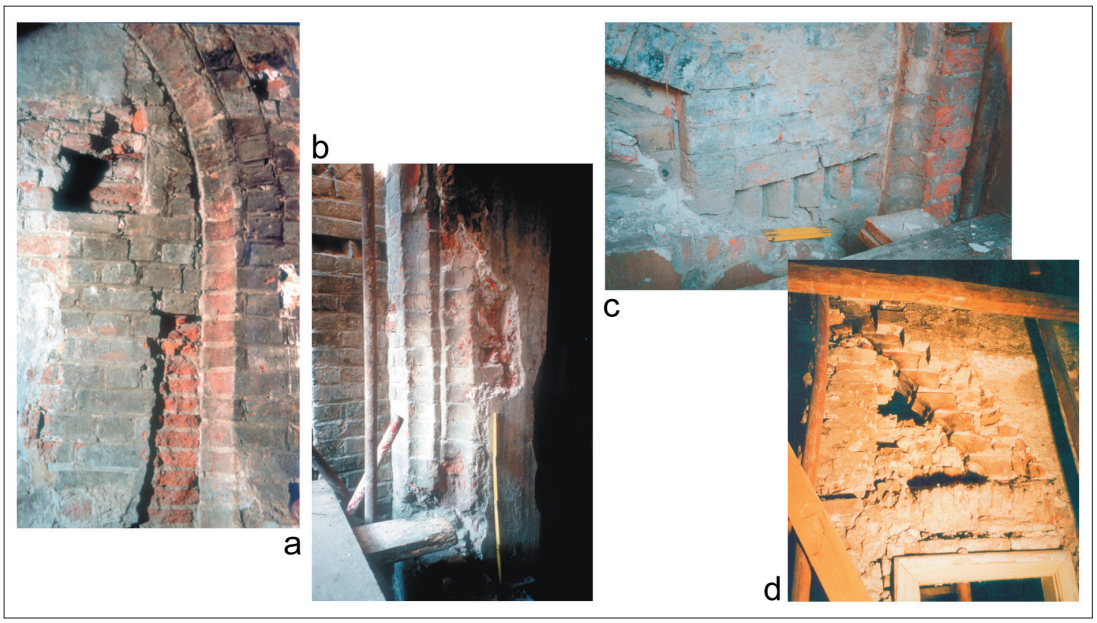

Obr. 18: Ukázky použití cihel v různých situacích: a - arkády, které vylehčují zeď sálu v 1. patře, b - torzo ostění okna světnice v 1. patře složené z vyžlabených profilů, c - zubořez (pilořez) z hranolových cihel u oken 1. patra na dvorní fasádě, d - stoupající komín od krbu, skrytý v síle zdi, vyzděný z vyžlabených tvarovek.

(např. Vestfálsku), ale i např. v Podunají. V době předcházející i následující je sice cihla v Praze známá a používaná, ale všeobecně je dávána přednost zdivu i detailům kamenným. Protože dobře opracovatelného kamene byl v Praze vždy dostatek, byly to jiné než místně-materiálové důvody, které vedly k přechodné oblibě cihelného staveního systému.

Obr. 19: Použití režných chel v interiéru: Nahoře vlevo část odhaleného zdiva v přízemí domu čp. 151 s podřezávanými spárami (a jednou atypickou „rakvičkovou“). Vpravo interiér z režných spárovaných cihel na vyobrazení od Baltasara Boehma, činného v Polsku počátkem 16. stol.

2.5. „Proudová výstavba“

Prozatím ojedinělý je v Praze objev současné výstavby tří domů „proudovou metodou“. Tuto skutečnost se podařilo odhalit ze stratigrafické posloupnosti v pracovních spárách ve zdivu ve všech podlažích (obr. 20 a 21).

Tyto spáry totiž probíhají svisle po celé výšce podlaží. Je tedy zjevné, že podlaží nebylo rozestavěno, jak bychom očekávali víceméně rovnoměrně po celém půdorysu, ale vždy byly vztyčovány jednotlivé stěny tak, aby bylo možno rychle ukládat stropy.

Překvapujícím zjištěním byl způsob napojení zdiva ve spárách. V řadě případů byla spára logicky opatřena připravenými výstupky (tzv. šmorci). V napojení některých zdí ve 2. patře se však ukázalo, že zdi byly ve své technologické posloupnsti k sobě prostě přisazeny na sraz bez jakéhokoli provázání.

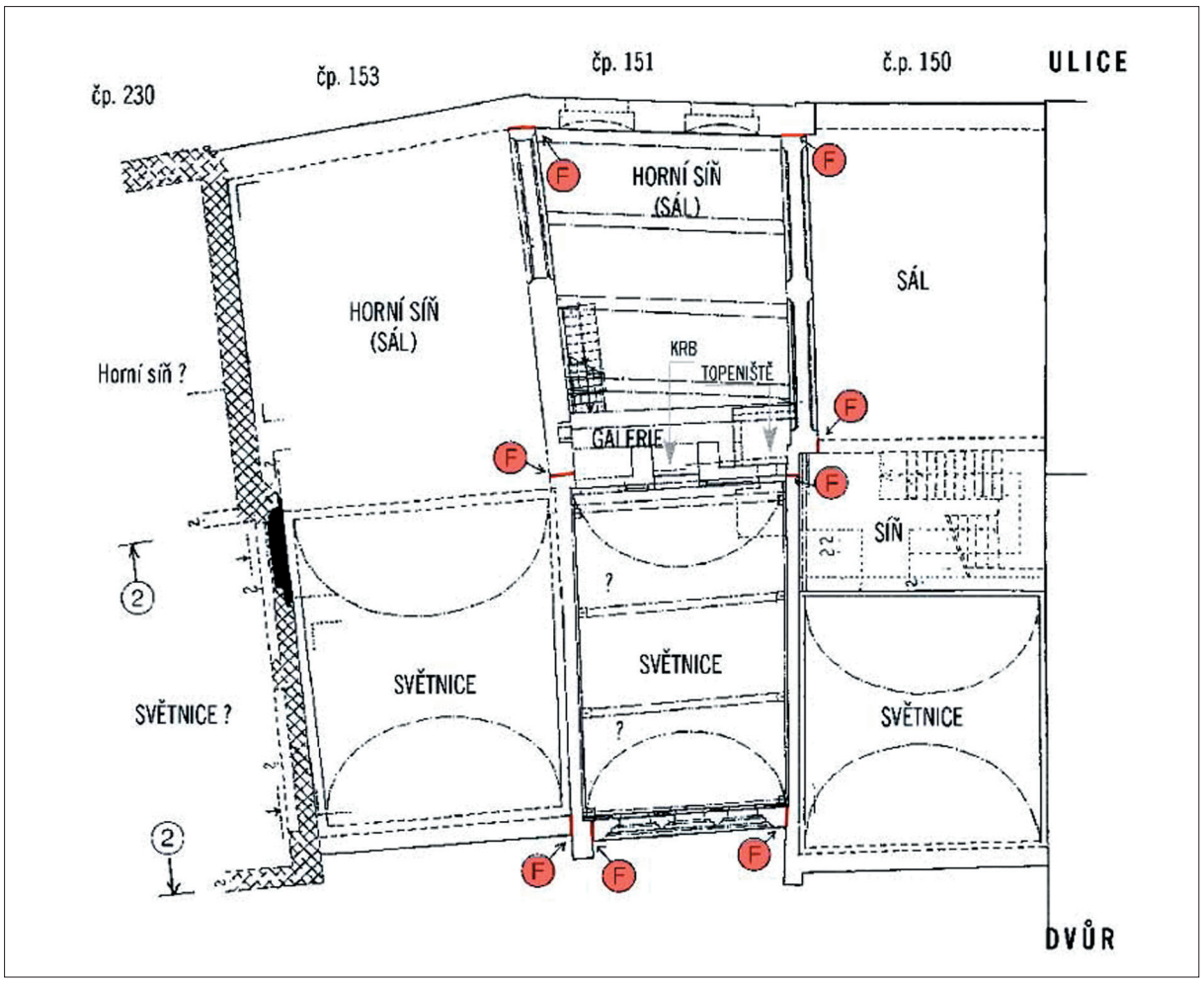

Obr. 20: Odkazem „F“ jsou označeny pracovní spáry v cihelném zdivu vždy po celé výšce podlaží, z nichž bylo možné sestavit vizualizaci postupu výstavby. Ukázka na příkladu 1.patra.

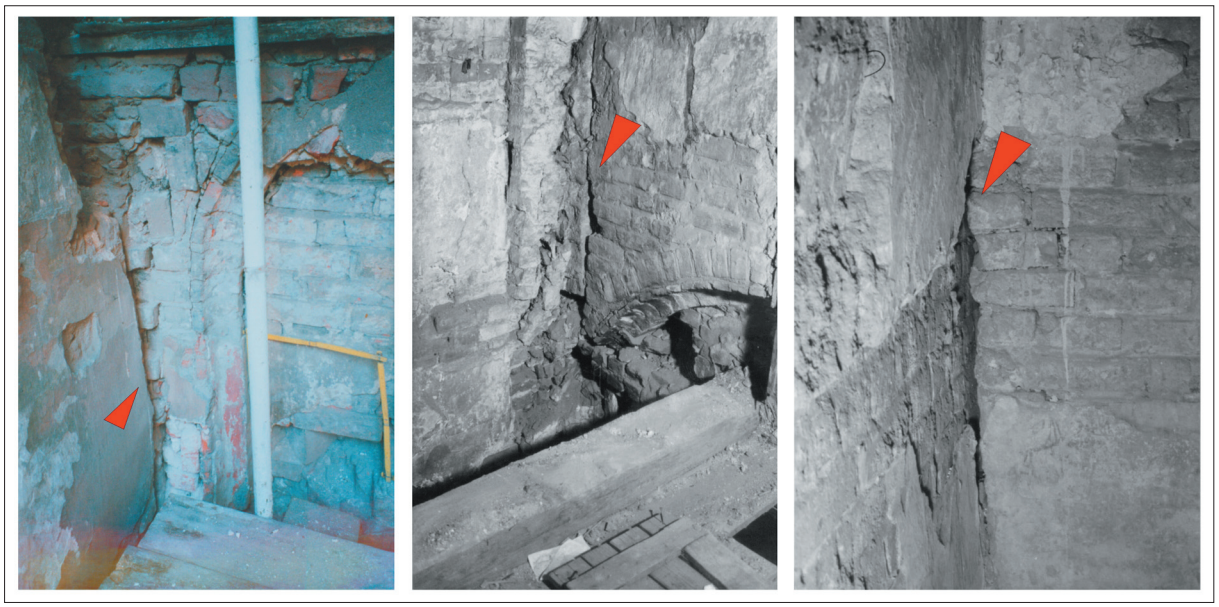

Obr. 21: Příklady napojení zdí v pracovních spárách: a - napojení na „šmorce“, s nimiž se později stavěná zeď ne zcela potkala (dvorní fasáda, 1. patro), b - napojení na sraz bez provázání (2. patro, napojení vnitřních zdí u schodů), c - napojení na sraz (styk vnitřní zdi s fasádou ve 2. patře).

Nedostatečné provázání cihelného zdiva je banální zednickou chybou, která ostře kontrastuje s promyšleným systémem vylehčení cihelných stěn až na hranice možností, které byly popsány v přecházející kapitole.

O čem takový kontrast svědčí? Špatné provázání zdiva zjevně není provinčním „neumětelstvím“, ale ledabylou „machou“ zdatných profesionálů.

Překotná rychlost vyzdívání jednotlivých, chabě provázaných nosných stěn kvůli nasazení stropů a střechy, a opožděné vyzdívání dvorních fasád a vnitřních zdí, vytváří obraz hektické a nepříliš solidní výstavby. Můžeme si dobře představit stavební skupinu, sice poučenou a zběhlou v možnostech i uplatnění cihelných skeletů, ale přebíhající zřejmě mezi různými zakázkami, čímž se snadno sklouzlo k nedbalosti.[4)]

Po zaznamenání posloupnosti ve všech nalezených spárách vznikla myšlenka spojit se s odborníkem na počítačové vizualizace[5)] a postup výstavby názorně zobrazit (obr. 22/01-20). Pro přehlednost je další komentář postupu výstavby uveden přímo u obrázků.

Obr. 22: (obrázky na následujících stránkách) Vizualizace postupu výstavby. Stavebně-historický výzkum a interpretace nálezů M.Rykl, počítačová vizualizace J. Mezera.

4) V literatuře je ke skupinovému stavění prozatím známo tolik: v oblasti hanzovních měst a jejich okolí se vyskytují situace, při nichž se společným nákladem sousedů vyzdívají sousedské zdi mezi domy, jako nosné i požárně odolné, nezřídka vylehčené arkádani (Lübeck, Lemgo, Bad Salzufeln, Brémy, Kolobrzeg). Mezi těmito zdmi se pak budují ostatní cihelné, či hrázděné stěny. Při návštěvě Krakova jsem zaregistrocval svislou napravidelnou spáru přes 1. a 2. patro domu v Sienne ul. č. 6 poblíž náměstí. Dokládá vyzdívání postupnou technologií, při níž se fasáda zdila opožděně. Podle sdělení polských kolegů publikace neexistuje a podrobnosti tohoto aspektu bohužel nebyly při obnově domu blíže sledovány.

5) Poděkování náleží panu J. Mezerovi, nyní již vyučujícímu počítačové grafiky na FA ČVUT.

CELKOVÁ SITUACE V DOMOVNÍM BLOKU V 1. POL. 14. STOLETÍ

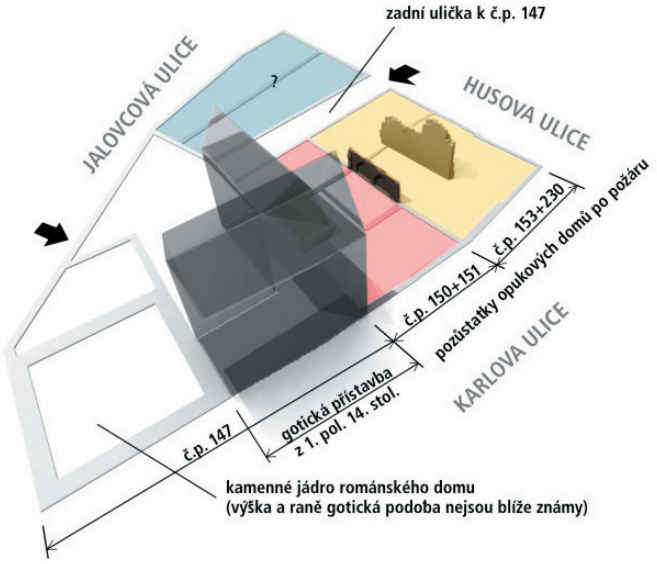

Situace po požáru ve 2. čtvrtině 14. stol.
Levou, téměř polovinu bloku zaujímá dům čp. 147. Vlevo na nároží je románská část domu, na ni navazuje gotické křídlo téhož domu, poškozené požárem, z nějž známe celý objem včetně štítu.
Vpravo ohořelé pozůstatky gotických domů na širokých parcelách, vzniklých oddělením z původní plochy románského dvorce.

2. ČTVRTINA 14. STOLETÍ - SITUACE PO POŽÁRU

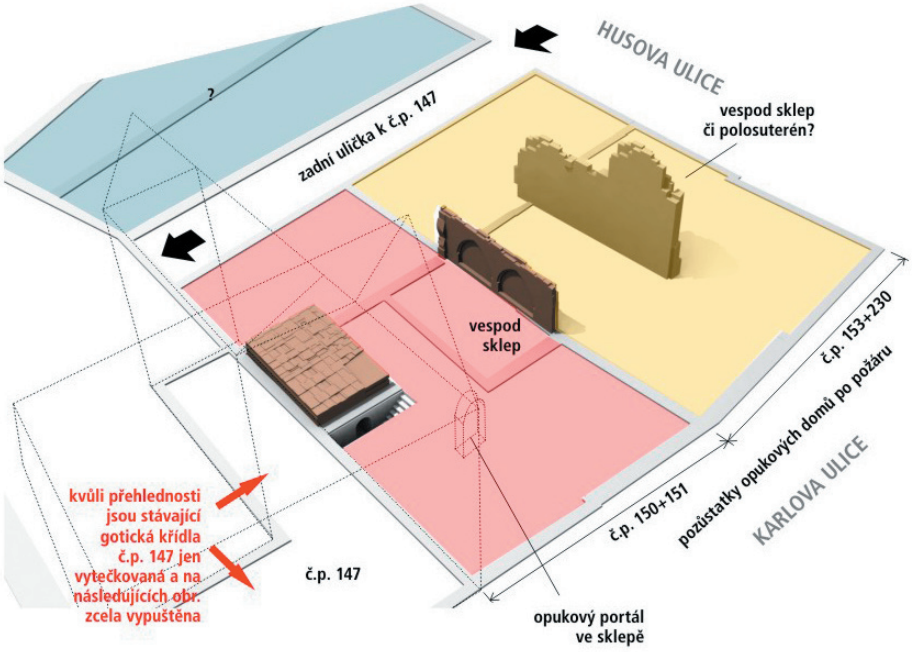

Situace na sledovaných parcelách v detailu
Vlevo parcela románského domu s jeho přístavbami. Na širokých parcelách jsou pozůstatky domů z konce 13. či raného 14. stol., poničené požárem.

1

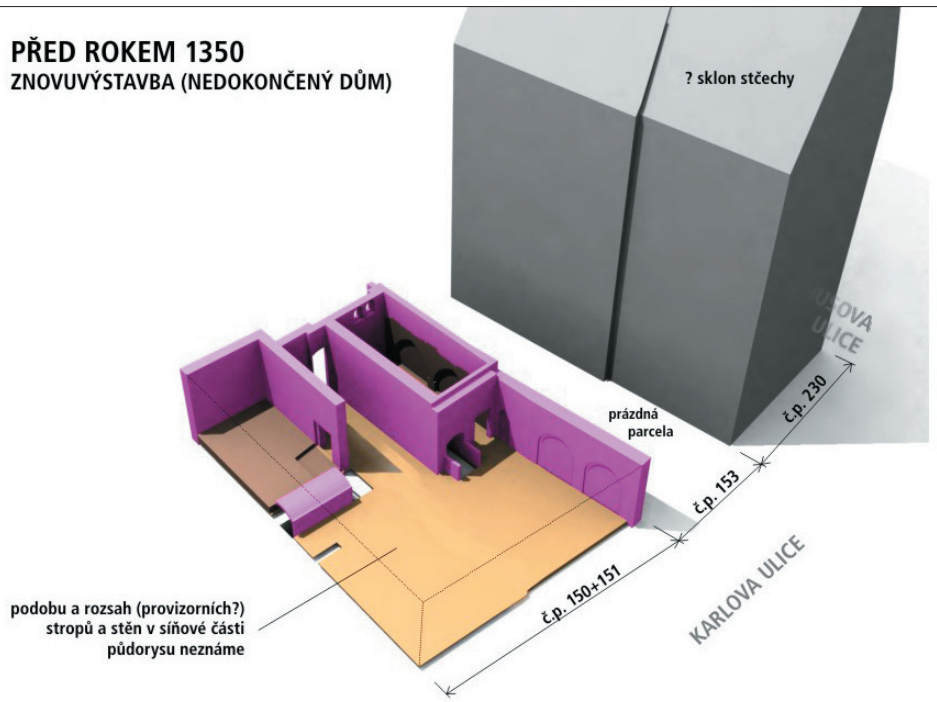

Situace těsně před polovinou 14. stol.
Obnovuje se dům na široké parcele (čp. 150 + 151), ale nebyl dokončen. Široká parcela čp. 153 a 230 byla již rozdělena. Parcela čp. 153 zůstala nějakou dobu prázdná. Majitel nárožního domu čp. 230 vystavěl nový dvoupatrový dům, z nějž známe pouze jeho objemové řešení a základní rozčlenění půdorysu na dva díly.

2

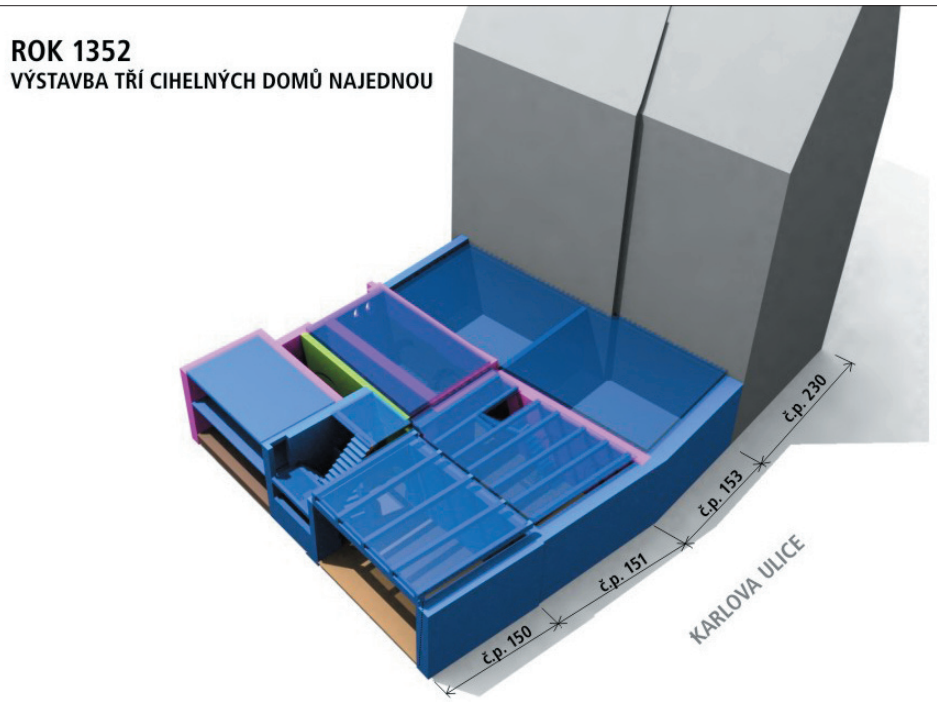

Nedostavěný dům byl rozdělen na dva úzké domy, včetně rozdělení chodby na dvůr na dvě velmi úzké chodby.

3

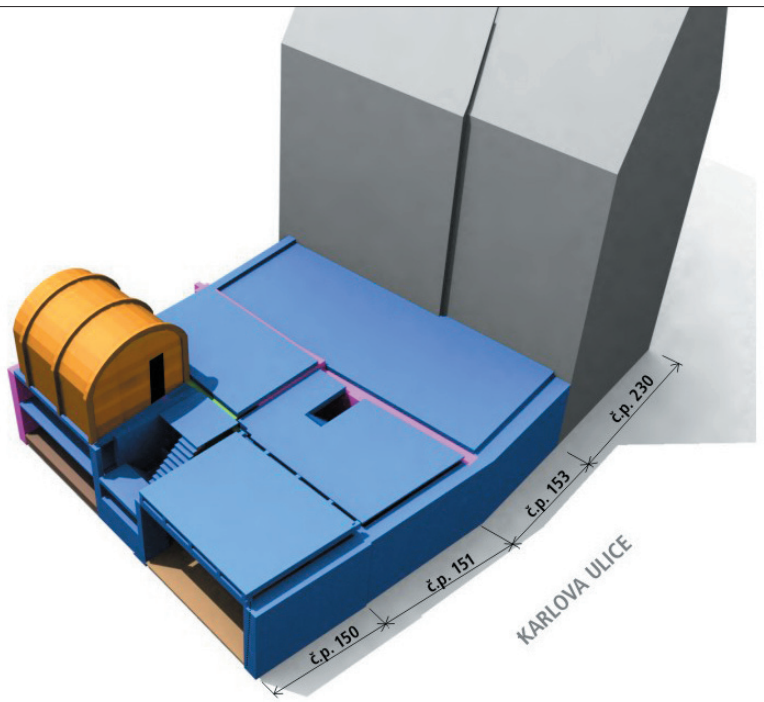

Začíná vztyčování dřevěných roubených světnic ve dvorním dílu 1. patra. Dokladem roubených světnic jsou zachované zbytky výdřevy a její otisky v maltě na stěnách.

4

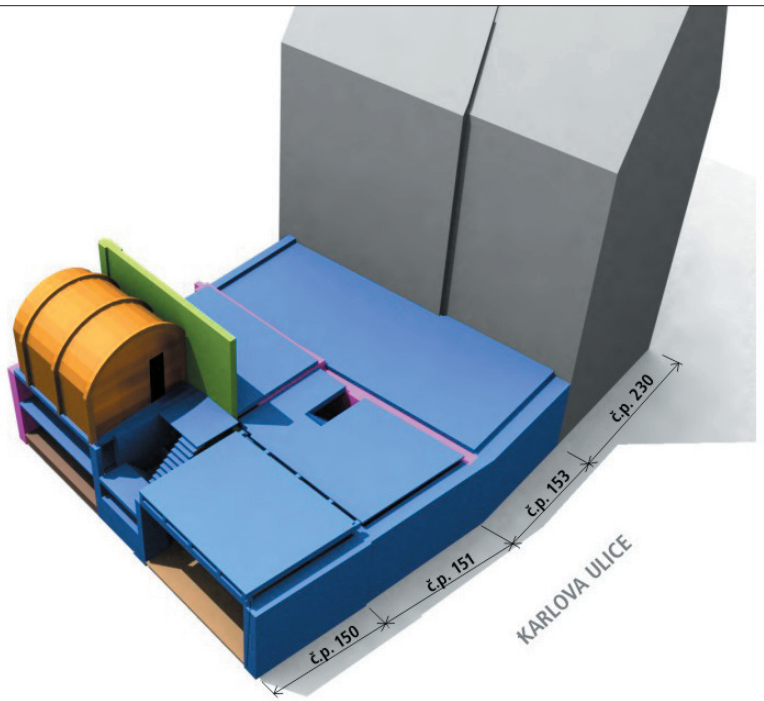

Hotová výdřeva světnice čp. 150 je obezděna cihelnou dělící zdí.

5

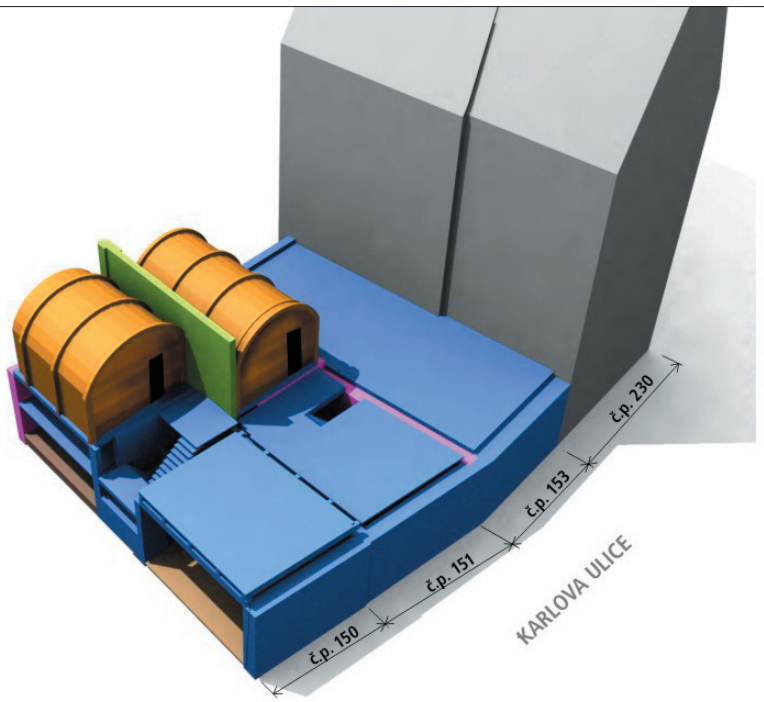

Vztyčuje se roubená výdřeva světnice v čp. 151. **6**

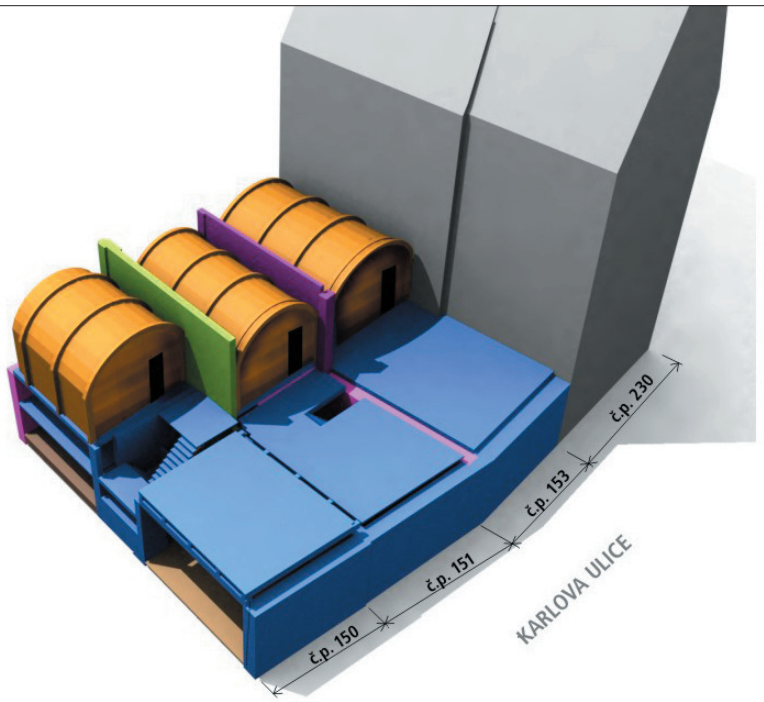

Vzniká zároveň výdřeva světnice v čp. 153 a dělící cihelná zeď. **7**

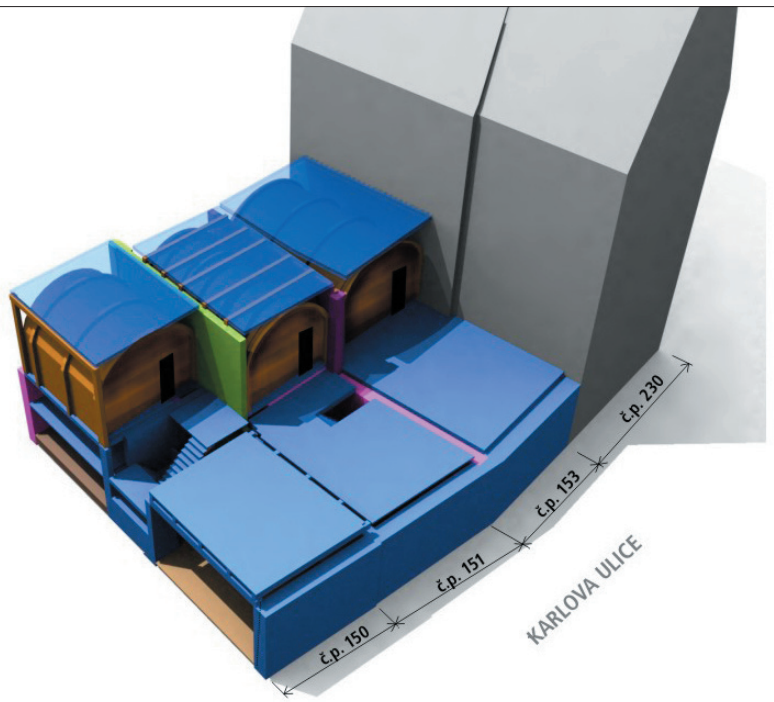

Nad roubenými klenbami se ukládají dřevěné trámové stropy. **8**

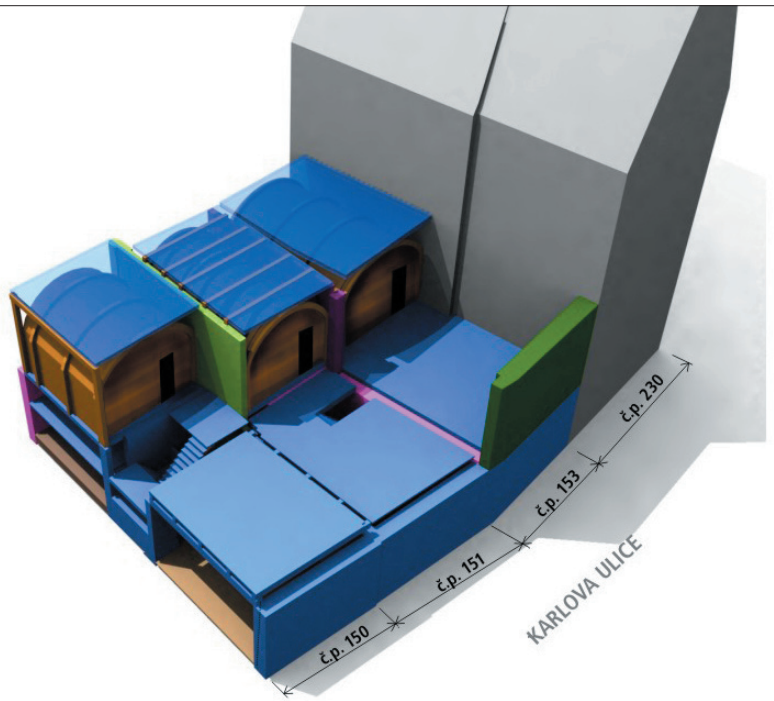

Začíná výstavba cihelných zdí uličního - síňového traktu. **9**

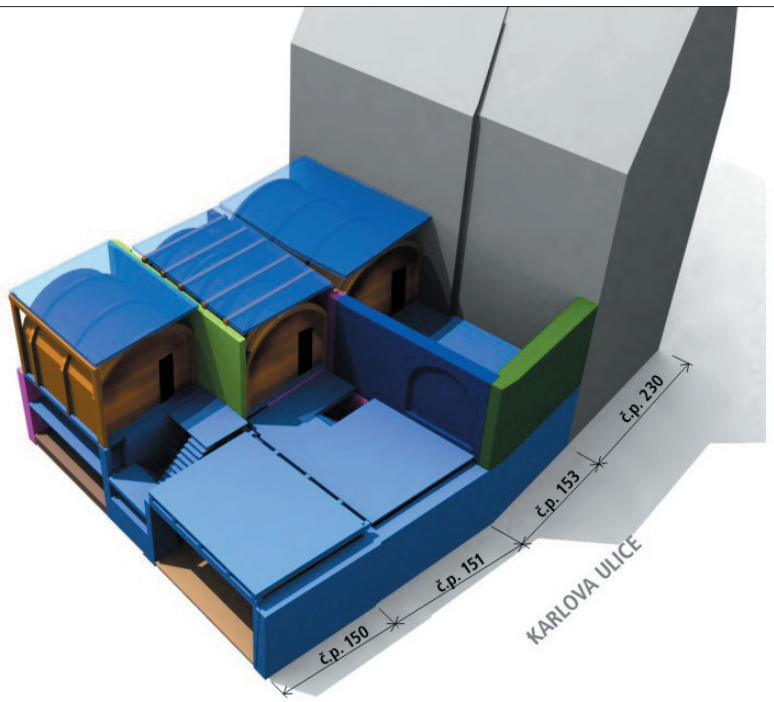

Dělící zeď je připojena na spáru k již postavené zdi obvodové i ke zdi ve dvorním traktu.

10

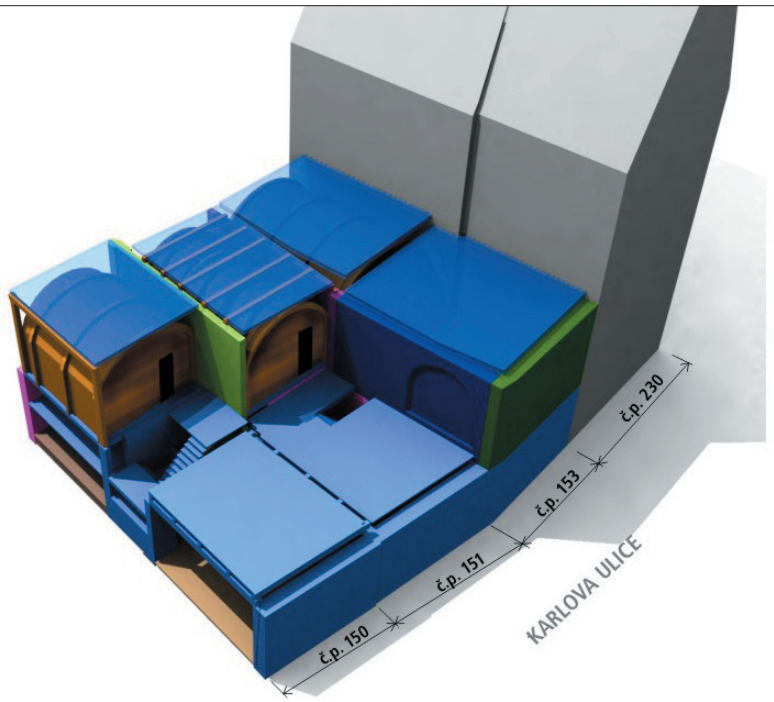

Stropy se ukládají do postupně zhotovovaných stěn, jednotlivé vztyčené stěny jsou vzájemně připojeny na spáru či občasné provázání.

11

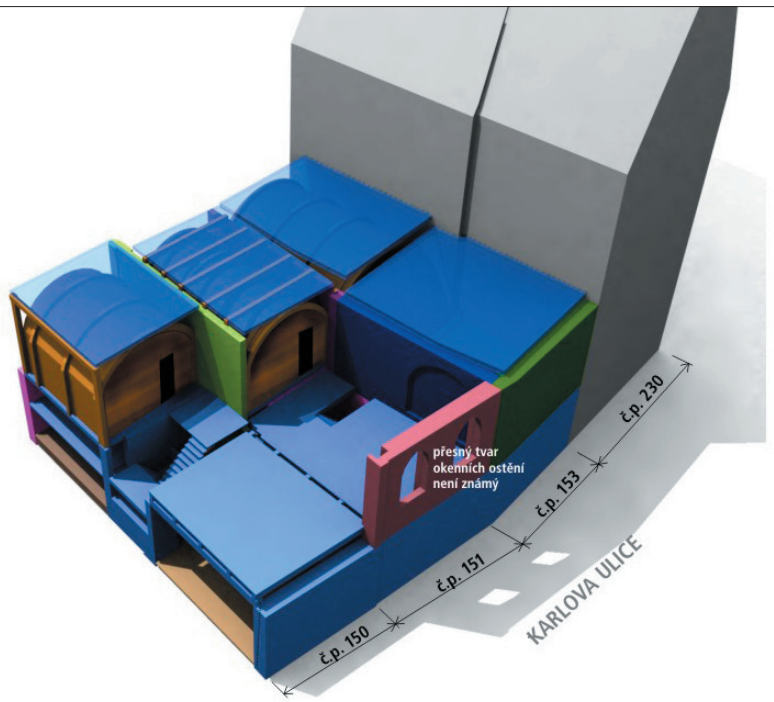

Stropy se ukládají do postupně zhotovovaných stěn, jednotlivé vztyčené stěny jsou vzájemně připojeny na spáru či občasné provázání.

12

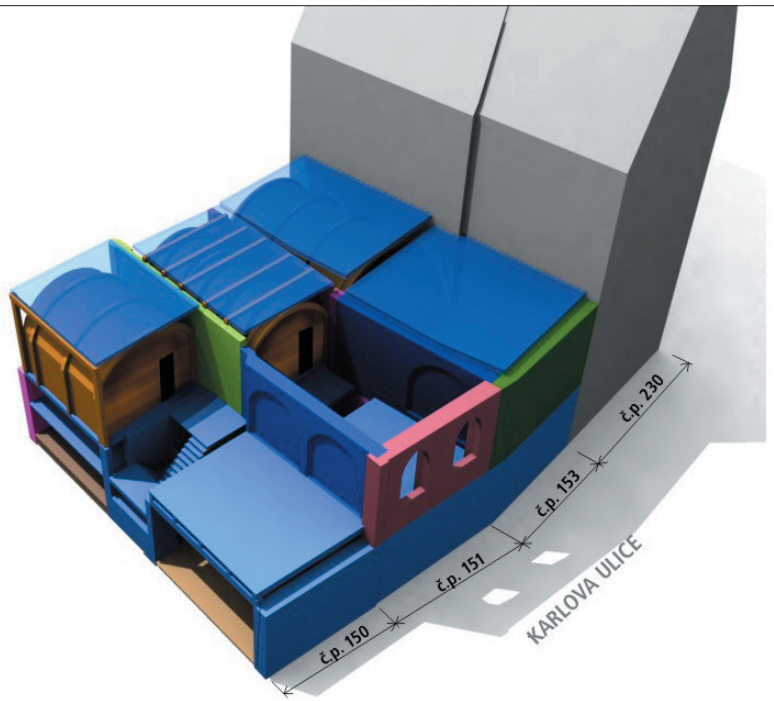

Stropy se ukládají do postupně zhotovovaných stěn, jednotlivé vztyčené stěny jsou vzájemně připojeny na spáru či občasné provázání.

13

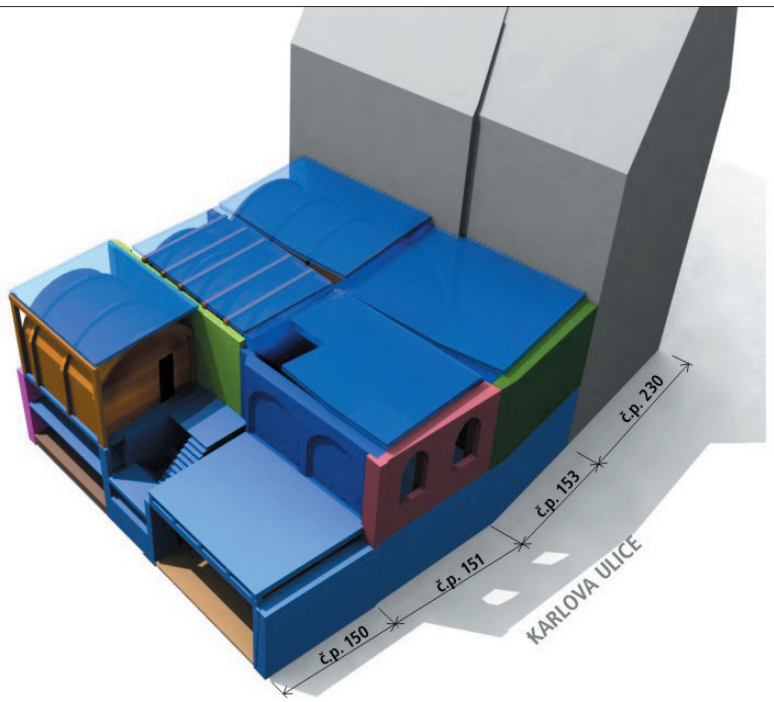

Stropy se ukládají do postupně zhotovovaných stěn, jednotlivé vztyčené stěny jsou vzájemně připojeny na spáru či občasné provázání.

14

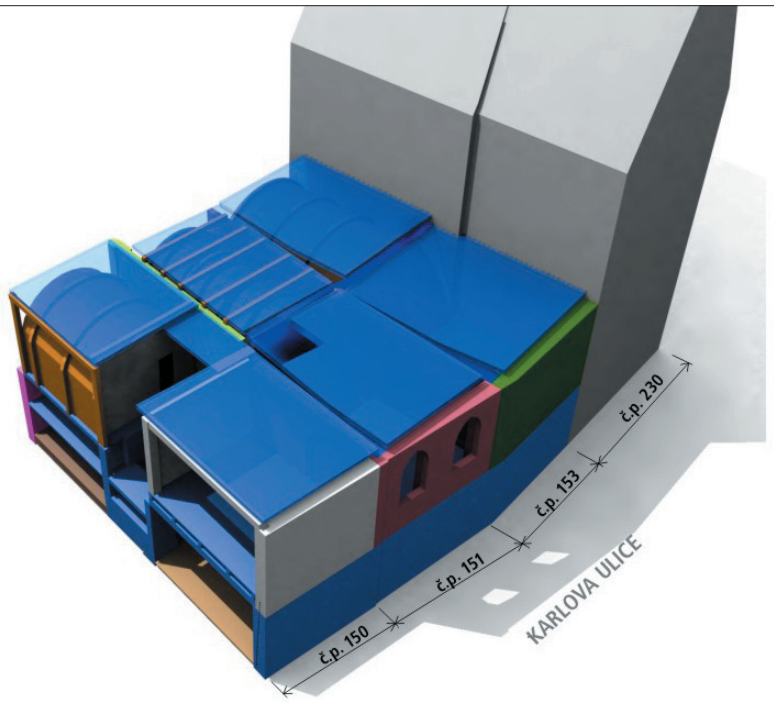

Stropy se ukládají do postupně zhotovovaných stěn, jednotlivé vztyčené stěny jsou vzájemně připojeny na spáru či občasné provázání.

15

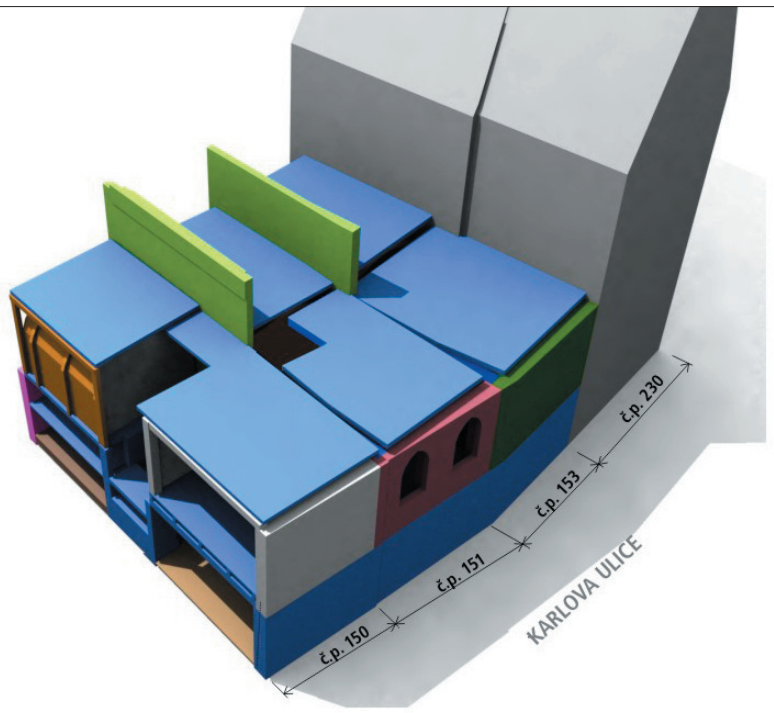

Ve 2. patře jsou nejprve vztyčeny osamocené dělící zdi dvorního traktu. **16**

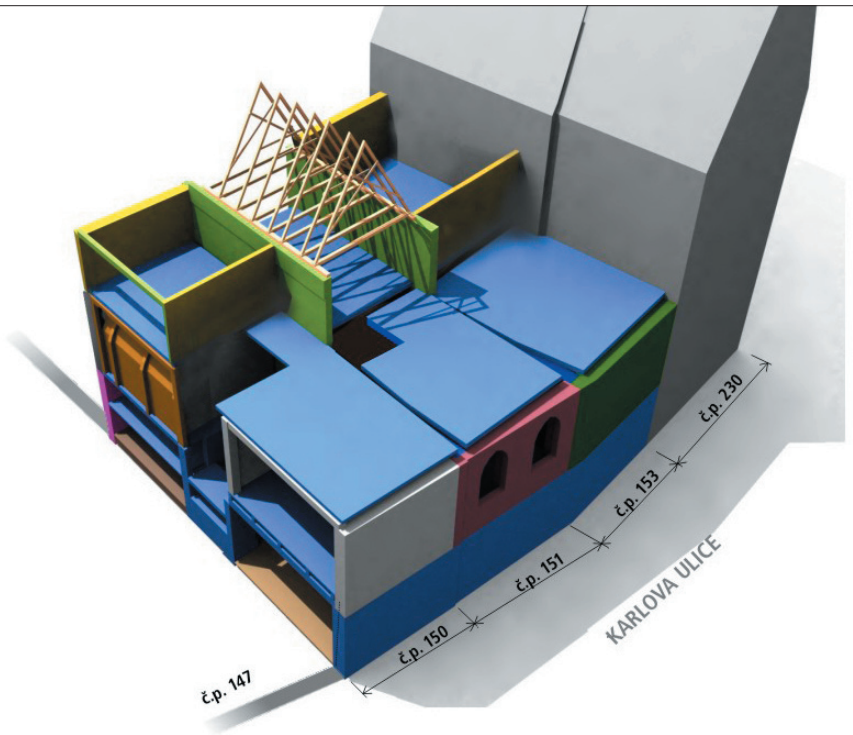

Zdi mohly být využity k okamžitému vztyčení stropu i s ním svázané dvorní části krovu, který je konstrukčně nespojitý s uliční částí krovu.
Zároveň mohlo probíhat vyzdívání stěn v čp. 150 a 153, nutných k podepření stropů. U čp. 150 je spolehlivě doložen přízední trám vlevo na styku se sousedem čp. 147, do jehož zdí nebylo možné trámy zasekávat. **17**

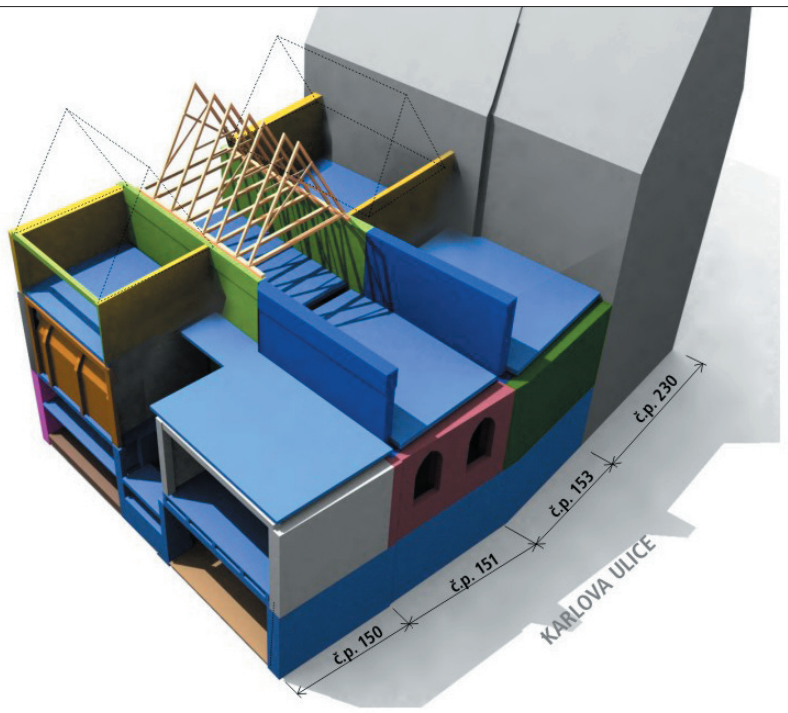

Postupně se vyzdvihují opět neprovázané zdi, vždy tak, aby co nejdříve bylo možné osadit stropy.

18

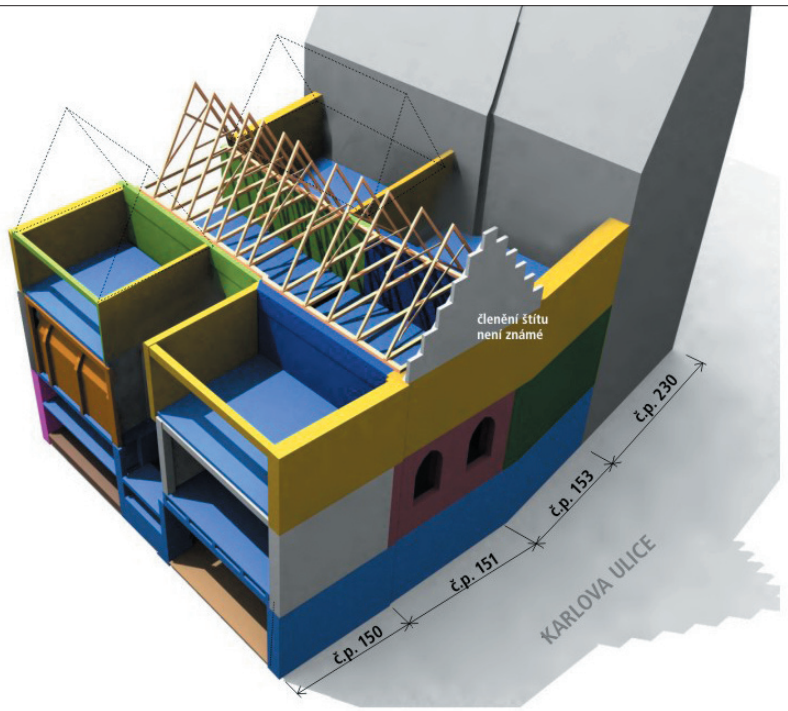

Postupně se vyzdvihují opět neprovázané zdi, vždy tak, aby co nejdříve bylo možné osadit stropy.

19

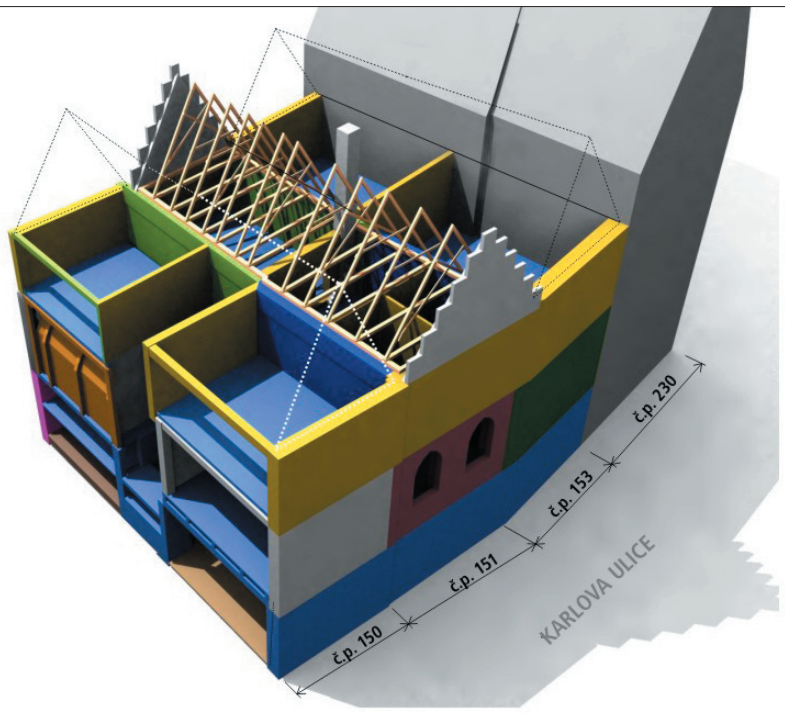

Dokončují se zbývající krovy uličního traktu. Jako jedna z posledních stěn se vyzdívá dvorní fasáda 2. patra, postředního domu, dále některé vnitřní zdi a lehké příčky komor v uličním traktu 2. patra.

20

Poznámka: Autory dendrochronologického datování dřeva jsou J. a T. Kynclovi.
Podrobné doměření objektu, kresebné zachycení a vyhodnocení nálezových situací provedl M. Rykl se studenty Fakulty architektury ČVUT v Praze, kteří díky svému obětavému přístupu významně napomohli k pořízení unikátně podrobného záznamu informací, které by bez jejich nasazení zanikly při probíhající přestavbě domů. Z nich zvláštní poděkování náleží M. Semerádovi.
Dokumentace a výzkum (mimo archeologii) vznikly díky podpoře z výzkumného záměru pro výzkum historické architektury na Fakultě architektury - financování speciálních prací - dendrochronologie, počítačová vizualizace) ale především ve volném čase zúčastněných. Zahraniční investor opravy domů čp. 150-153 na výzkum, jehož výsledky byly právě předloženy, nijak nepřispěl, veškerá výzkumná a dokumentační činnost byla pouze “velkoryse” a s nelibostí trpěna.

3. ZÁVĚR

Podrobný stavebně-historický průzkum v kombinaci s archeologickým výzkumem na jednu stranu přinesl překvapivě plastický obraz podoby zkoumané skupiny domů, jejich prostorové struktury i postupu výstavby, ale zároveň paradoxně otevírá řadu dalších otázek obecnější povahy, které se již nedotýkají domů samotných, ale našich představ o Starém Městě v polovině 14. století.

…Odkud byli zakladatelé a stavitelé, kteří přinášeli hotové disposiční typy i pokročilou znalost a estetiku cihelného stavitelství? Narazili jsme na tuto otázku již vícekrát: v souvislosti s velkým, osově umístěným krbem, jaký známe ze staveb středověkých ze SZ Evropy i jako doplňkovou reálii nejednoho obrazu renesančních nizozemsých mistrů.

…Odkud pochází estetika pohledových režných cihel? Máme před sebou projev kultury, původem nejspíše severně, až severozápadně, od nás, tedy od Polska a Slezska počínaje po Vetfálsko, Nizozemí a Flandry konče?

…Proč byla pohledová cihla v Praze ve značné oblibě, až „v módě“ jen na několik málo desetiletí?

…Je proudová výstavba jevem v Praze v polovině 14. století obvyklejším nebo je příklad mimořádný?

…Jak vypadala organizace výstavby? Stavěli tu ve své režii tři vzájemně dohodnutí budoucí obyvatelé těchto domů a měli společného dodavatele? Řečeno dnešní terminologií - stavební družstvo? Nebo rozestavěné domy krátce po r. 1350 koupil jeden stavební podnikatel, který na atraktivním pozemku zástavbu zahustil a stavěl a prodával tři luxusní domy „na klíč“?

…Pro koho takové domy byly? Byly vlastně v době své výstavby určeny k trvalému usedlému obývání nebo snad jen k pronájmu? Psané dějiny domu nám k tomu neprozradí nic, zachovaly se zlomkovitě, počínaje od doby až o dvacet let mladší.

…Představme si Prahu v r. 1352: intenzívně se staví na Novém Městě; před čtyřmi roky byla založena universita; Karel IV. je před třemi lety korunován definitivně na římského krále a má ambice na korunovaci na římského císaře (1355). V Praze je mnoho cizinců, jak s cíli politickými, tak obchodními. Může souviset prudké zahuštění zástavby se změnou ceny pozemků po korunovaci Karla a s atraktitou nového „hlavního města Říše“?

Otázky jsou zformulovány, prozatím známé písemné prameny mlčí, odpovědi však čekají v dalších, prozatím jen zběžně probádaných pražských středověkých domech. Každý z nich je hmotným pramenem, který vypovídá o části dějin své doby.

Literatura

Arsyňski, M. (ed) 2002: Cegla w architekturze środkowo-wschodniej Europy. Historia - metody badaň - konserwacia, Malbork.

Burger, D. - Rykl, M. 2006: Die Raumstruktur der Burg Karls IV. in Lauf, Burg Lauf a.d. Pegnitz, Forschungen zu Burgen und Schlösser, Sonderband 2, 35-66.

Buško, C. 2000: Staň badaň arceologiczno-architektonicznych, Archaeologia historica Polona 10, Toruň, 83 -110.

Büttner, J. - Meissner, M. 1980: Bürgerhäuser in Europa, Leipzig.

Hauserová, M. - Rykl, M. 2002: Dům čp. 150-151 na Starém Městě pražském, Dějiny staveb 2, Plzeň, 57-72 a početná literatura tam uvedená.

Hauserová, M. - Rykl, M.: Die Häuser Nr. 150, 151 und 153 in der Prager Altstadt, v tisku; předneseno na konferenci Arbeitskreis für Hausforschung v Pirně, 2002.

Jesenský, V. - Rykl, M. 2001: Hloubkový stavebně-historický průzkum v památkové praxi, Dějiny staveb 1, Plzeň, 67-82.

Kaspar, F. 1985: Bauen und Wohnen in einer alten Hansestadt-Lemgo, Mittelstr. 36, 318-324.

Kaspar, F. - Arató, P. 1989: Ein gar stadtlich Haus - Leben und Wandel in einem niederdeutschen Bürgerhaus.

Líbal, D. - Muk, J. 1996: Staré Město pražské, Praha, 188-217.

Nawrocki, Z. 1980: Kamenica przy ul. Kopernika Nr. 15 v Toruniu, Rocznik museum w Toruniu, tom VII, 37-61.

Petráň, J. 1985: Dějiny hmotné kultury I, 1-2, SPN, Praha.

Rykl, M. 2001: Die Feste Litovice und ihre Holzstube, Jahrbuch für Hausforschung 51, Bad Sobernheim, 107-122.

Rykl, M. - Rakušan, D. - Dragoun, Zd. 2003: Poznámky k pokračujícímu výzkumu domů čp. 150, 151 a 153/I v Karlově ul. na Starém městě pražském, Staletá Praha XXIV, 99-131.

Rykl, M. 2003: Příklady vytápění na stavbách 14. stol., Svorník I, 101-127 a literatura tam uvedená.

Rykl, M. 2003: Zbytky gotického krovu v domě čp. 151/I v Praze na Starém Městě, Dějiny staveb 3, 224-227.

Rykl, M. 2006: Hloubkové SHP a dokumentace. Poznámky k praxi mezioborové disciplíny. Svorník 4, 79-100.

Rykl, M. - Beránek, J. 2006: Výstavný středověký dům čp. 234 na Starém městě pražském, Průzkumy památek I/2006, 3-34.

Škabrada, J. - Rykl, M. 1996: Byt ve 2. patře věže domu U zvonu, Zprávy památkové péče 1-2, 1996, 12-16.

Vlček, P. a kol. 1996 edd.: Umělecké památky Prahy - Staré Město a Josefov, Academia: Praha, 184. Kapitolu o domě zpracovali P. Vlček a J. Muk.

Ing. Michael Rykl

narozen: 24.5.1967

Vzdělání:

1990 diplom na fakultě architektury v atelieru doc. Voděry

1991-92 stážista na Ústavu dějin architrektury FA ČVUT

od 1992 odborný asistent na Ústavu dějin architektury FA ČVUT - výuka dějin architektury, blok I, II a VI; podle potřeby částečně i dalších předmětů - renovace památek, stavebně-historický průzkum, rekvalifikační kurs apod.

1991-97 souběžně na 1/2 úvazku zaměstnán na Památkovém ústavu Středních Čech jako terénní památkář

od 1995 příležitostně zpracovávání stavebně-historických průzkumů soukromě (IČO), převažují hloubkové průzkumy s podrobnou dokumentací, těžištěm zájmu profánní stavby středověku a raného novověku

1996-97 studijní pobyt celkem tři měsíce v Německu (Denkmalamt Münster, skansen Bad Windsheim) - nadace Alfred Toepfer Stiftung - studium problematiky památkové péče a obytné typologie středověku a raného novověku

Pracovní činnost:

1998 podíl na grantu Románské domy v Praze, zakončeného podílem na publikaci

1999-2004 výzkumný úkol na FA ČVUT - Obytná typologie středověku

V rámci výzkumného úkolu dvě přenášky a publikace pro Arbeitskreis für Hausforschung - 2000, (Hall) 2002 (Pirna), dvě přednášky na koloquiu na a o hradě Laufu u Norimberka (publikace)

2001-04 podíl na grantu dokumentace historických oken na Národním památkovém ústavu Středních Čech

Od 2002 doktorské studium - téma Obytná část středověké tvrze v Čechách (doktorská zkouška složena v r. 2006)

Encyklopedie českých tvrzí I-III., Argo 1998-2005, zpracování 24 hesel

Odborná redakce (ve spolupráci) překladu z němčiny W. Koch: Evropská architektura, Ikar, 1998

DTV Atlas zur Baukunst, překlad části věnované středověku, NLN, v tisku

Podíl na skriptech Vesnický dům v 16. a 17. století (FA ČVUT 1993)

Vyzvané příležitostné přednášky k tématu stavebně-historický průzkum - FF UK (2006) - postgraduál, přednášky na KTF UK, obor dějiny křesťanského umění (2006-07)

Soustavná spolupráce s archeologickým oddělením Národního pamítkového ústavu v Praze - podíl stavební historie na některých komplexních výzkunech středověkých situací v Praze

Zapojení studentů do terénní i vyhodnocující fáze práce na dílčí části výzkumného záměru Ústavu dějin na FA (2001-04). Výsledky byly postupně publikovány. Práce na objektech výzkumu přesáhla časově horizont oficiálního výzkumu (končil v r. 2004) a pokračuje dále bez formálně administrativního rámce.